

Rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine

Ivić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:334159>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

IVAN IVIĆ

RAĐANJA IZVAN BRAKA U OSJEČKO-BARANJSKOJ I
VUKOVARSKO-SRIJEMSKOJ ŽUPANIJI OD 1995. DO
2015.GODINE

Diplomski rad

Zagreb
2017.

Ivan Ivić

Radanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije

**Zagreb
2017.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija (jednopedmetni)*; smjer: *nastavnički* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Dubravke Spevec.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine

Ivan Ivić

Sažetak

U radu se razmatra pojava rađanja izvan braka na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije u razdoblju od 1995. do 2015. godine. Glavni cilj rada bio je utvrditi prostorne razlike u učestalosti rađanja izvan braka u navedene dvije županije, primarno na razini naselja. Posebno je razmatran odnos između etničke strukture i rađanja izvan braka, a analizirane su i razlike između stanovništva gradskih i seoskih naselja te stope rađanja izvan braka u vremenu gospodarske krize. Analiza je provedena na temelju podataka vitalne statistike i popisa stanovništva. Rezultati analize su, zbog boljeg razumijevanja, prikazani pomoću tablica, dijagrama i tematskih (koropletnih) karata.

57 stranica, 19 grafičkih priloga, 5 tablica, 35 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: rađanja izvan braka, Osječko-baranjska županija, Vukovarsko-srijemska županija, nacionalne manjine

Voditelj: doc.dr.sc. Dubravka Spevec

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Ivan Zupanc
doc. dr. sc. Ružica Vuk

Tema prihvaćena: 7. veljače 2017.

Rad prihvaćen: 12. rujna 2017.

Datum i vrijeme obrane: 21. 9. 2017. u 14:00 sati

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Births out-of-wedlock in Osijek-Baranja and Vukovar-Srijem county from 1995 to 2015

Ivan Ivić

Abstract

The thesis paper analyzes the births out-of-wedlock in Osijek-Baranja and Vukovar-Srijem county from 1995 to 2015. The main goal was to determine spatial differences in incidence of non-martial births, mainly on settlement level. The special emphasis was put on the relations between ethnical structure and non-martial births. Apart from that, the differences between urban and rural population and rates of non-martial births during the last economic recession are also analysed in the thesis. The analysis is based on the data of vital statistics and population censuses. For better visualization, results are presented in tables, diagrams, and thematic (coropleth) maps.

57 pages, 19 figures, 5 tables, 35 references; original in Croatian

Keywords: births out-of-wedlock, Osijek-Baranja county, Vukovar-Srijem county, national minorities

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor
Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: February 7th 2017

Thesis accepted: September 12th 2017

Thesis defense: September 21st 2017 at 14:00

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Zadaci, ciljevi i hipoteze istraživanja	2
3. Dosadašnja istraživanja.....	4
4. Pristup istraživanju	6
4.1. Metodologija.....	6
4.2. Metodološke napomene	7
4.3. Terminološke napomene.....	8
5. Pojava rađanja izvan braka	9
6. Oblici rađanja izvan braka	11
6.1. Kohabitacija	11
6.1.1. Kohabitacije do 1970-ih.....	12
6.1.2. Kohabitacije od 1970-ih.....	13
6.1.3. Faze razvoja kohabitacija.....	13
6.2. Samohrano roditeljstvo	14
6.3. Odvojeni zajednički život	14
6.4. Struktura rođenih izvan braka prema tipu partnerstva	15
7. Osnovne perspektive promatranja rađanja izvan braka	16
7.1. Druga demografska tranzicija	16
7.2. Kritika druge demografske tranzicije	18
8. Geografija rađanja izvan braka	20
8.1. Rađanja izvan braka u svijetu	20
8.2. Rađanja izvan braka u Europi	21
8.3. Rađanja izvan braka u Hrvatskoj	26
8.3.1. Trend rađanja izvan braka u Hrvatskoj	26
8.3.2. Regionalne razlike	28
8.3.3. Čimbenici izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj.....	29

9. Rezultati istraživanja	31
9.1. Trend rađanja izvan braka u Osječko-baranjsko i Vukovarsko-srijemskoj županiji .	31
9.2. Prostorne razlike rađanja izvan braka.....	38
9.3. Etnička struktura upravnih gradova i općina 2011. godine	43
9.4. Prostorne razlike po petogodišnjim razdobljima.....	45
9.5. Razlike stopa rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima	49
9.6. Stope rađanja izvan braka u razdoblju gospodarske krize.....	51
10. Rasprava	53
11. Zaključak	56
Literatura i izvori.....	VII

1. Uvod

Rast stopa rađanja izvan braka u posljednjih nekoliko desetljeća jedan je od najdinamičnijih demografskih procesa druge polovice 20. i početka 21. stoljeća. Ta demografska kategorija rezultat je velikog broja vrlo složenih i međusobno isprepletenih čimbenika. Dinamičnost ovoga procesa rezultirala je u međunarodnim okvirima i velikim brojem objavljenih znanstvenih i stručnih radova na ovu temu. U Hrvatskoj o ovoj problematici znamo vrlo malo budući da se demografskim i geografskim aspektom ove teme bave samo dva znanstvena članka, a detaljnijom analizom ove pojave u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji niti jedan. Fenomen rađanja izvan braka dodatno je zanimljiv jer vrlo jasno zrcali društvena obilježja i njihove promjene. U tom smislu, prostor krajnjeg istoka Republike Hrvatske zbog svoje složene društvene, ekonomske i kulturološke strukture predstavlja plodno tlo za istraživanje. Ovaj prostor je, osim navedenih razloga, odabran zato što se može promatrati kao geografski razmjerno homogena cjelina, i u uvjetno-homogenom i nodalno-funkcionalnom smislu (Magaš, 2013).

Fokus rada usmjeren je na istraživanje prostornih razlika ove pojave u dvije promatrane županije. Na taj način naglašena je geografska komponenta ove pojave koja je u većini radova na ovu temu zanemarena. Iako je prostorni raspored geografska kategorija, on može jasno upućivati i na druge aspekte promatranja pojave izvanbračnih rađanja. Primjer toga vidimo i u kulturološkim, ekonomskim i sociološkim pogledima na ovu pojavu, a u kontekstu ovog rada osobito na poveznicu etničke strukture i rađanja izvan braka. Geografija ove pojave može upućivati i na ekonomske čimbenike, što je u radu također razmotreno.

U radu će se, dakle, analizirati trend ove pojave na promatranom području u razdoblju od 1995. do 2015., prostorni raspored učestalosti rađanja izvan braka, odnos nacionalne strukture i stopa ove pojave te poveznice društveno-ekonomskih okolnosti i promatrane pojave, ponovno iz geografske perspektive.

2. Zadaci, ciljevi i hipoteze istraživanja

Glavni zadaci i ciljevi ovog rada te postavljene hipoteze poslužit će kao smjernica znanstvenom istraživačkom postupku. Definirana su četiri osnovna zadatka iz kojih proizlaze četiri cilja. Postavljeno je i pet hipoteza koje će se ovim radom potvrditi ili demantirati.

Najvažniji zadaci kojima se nastoje ostvariti ciljevi rada su:

1. Analizom i sintezom postojećih izvora i literature objasniti širi prostorni i vremenski kontekst promatrane pojave.
2. Na temelju kvantitativne analize podataka iz dostupnih izvora utvrditi prostorna i vremenska obilježja pojave na promatranom području.
3. Usporediti rezultate istraživanja s postojećim spoznajama iz literature.
4. Koristeći dostupnu literaturu izdvojiti moguće uzroke utvrđenih prostornih i vremenskih obilježja pojave.

Ciljevi rada su:

1. Objasniti prostorna i vremenska obilježja rađanja izvan braka te moguće uzroke varijacija na europskoj i nacionalnoj razini.
2. Utvrditi prostornu distribuciju pojave na promatranom području.
3. Utvrditi razvoj pojave u definiranom vremenskom okviru.
4. Na temelju postojećih spoznaja navesti moguće uzroke utvrđenih obilježja.

Iz navedenih zadataka i ciljeva ovog rada proizlaze i hipoteze:

1. Udio rađanja izvan braka u promatranom će razdoblju rasti.
2. Etnički sastav stanovništva važan je čimbenik učestalosti rađanja izvan braka.
3. Baranja je prostorno najhomogeniji kompleks razmjerno visokih relativnih udjela rođenih izvan braka.
4. Postoje razlike u učestalosti pojave rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima.
5. Prosječan godišnji porast stope rađanja izvan braka bit će veći u godinama gospodarske krize.

Rast relativnih udjela rađanja izvan braka u promatranom razdoblju bio bi u skladu s naglašenim trendovima rasta na globalnoj razini, posebice u zapadnim državama. Ova bi hipoteza trebala utvrditi uklapa li se prostor dvije promatrane županije u širi prostorni kontekst, uzimajući u obzir trendove rađanja izvan bračne zajednice.

Hipoteza da je etnički sastav stanovništva važan čimbenik učestalosti rađanja izvan braka u skladu je s činjenicom da su kulturne razlike važna, a nerijetko i dominantna odrednica navedene pojave. Na prostoru Republike Hrvatske utvrđena je korelacija etničkog sastava i udjela rođenih izvan braka.

Pretpostavka da će Baranja biti najhomogeniji prostor razmjerno visokih relativnih udjela rođenih izvan braka djelomično je derivirana iz prethodne hipoteze. Naime, poznato je da je taj prostor iz niza povijesno-geografskih razloga etnički vrlo raznolik i dinamičan, osobito u usporedbi s pokazateljima na nacionalnoj razini.

Budući da se pojava rađanja izvan braka još od prvih zapisa na ovu temu vezuje uz niže slojeve društva, za pretpostaviti je da će postojati razlika između grada i sela. Ova se hipoteza temelji i na činjenici da je grad zbog svojih funkcija privlačniji osobama višeg stupnja obrazovanja te da je u njemu koncentracija osoba s takvim obrazovanjem i višim dohotkom veća.

Posljednja se hipoteza nadovezuje na činjenicu o poveznici između rađanja izvan braka i društveno-gospodarskih obilježja populacije. Naime, za pretpostaviti je da će pogoršanje gospodarskih prilika u vrijeme posljednje krize utjecati na jači rast udjela rođenih izvan braka u odnosu na prethodno razdoblje.

3. Dosadašnja istraživanja

Znanstvena istraživanja koja se detaljnije bave demogeografskom analizom rađanja izvan braka na prostoru Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije do trenutka pisanja ovog rada ne postoje. Također, u hrvatskoj literaturi ne postoje radovi koji analiziraju ovu demografsku pojavu na mikrorazini, tj. na razini naselja kao najmanje popisne jedinice za koju su dostupni podaci. Tema rađanja izvan braka uopće je razmjerno slabo istražena na teritoriju Republike Hrvatske i do sada nije bila u značajnijem fokusu demografske znanosti. Svega se dva znanstvena rada bave ovom problematikom u Hrvatskoj. Snježana Mrđen (1997) bavila se analizom evolucije rađanja izvan braka u Hrvatskoj od 1950. do 1994. godine te usporedbom s nekoliko odabranih europskih država. Osim analize ove pojave u vremenu, Mrđen se u članku bavi i korelacijom između rađanja izvan braka i nupeijaliteta te prosječne starosti žena pri stupanju u prvi brak. Navedeni rad iz 1997. godine daje i uvid u regionalne različitosti ove pojave na prostoru Hrvatske te razlike u stopama rađanja izvan braka među etničkim Srbima i Hrvatima. Navedeni je rad jedini u našoj literaturi koji se detaljnije bavi geografijom rađanja izvan braka. Sociolog Dario Pavić (2014.) objavio je znanstveni rad koji se bavi trendom ove pojave u razdoblju od 1998. do 2012. godine na nacionalnoj razini. Osim trenda, dan je i detaljniji uvid u čimbenike koji utječu na rađanja izvan braka. Izdvojeno je nekoliko ključnih čimbenika poput starosti, radne aktivnosti, razine obrazovanja, etničke pripadnosti i sl. Pavić se u radu dotaknuo i regije rođenja kao čimbenika koji određuje vjerojatnost rođenja izvan braka. Taj je segment istraživanja najbliži geografskoj distribuciji ove pojave, s tim da je kod Mrđen ovaj segment istražen nešto detaljnije i zornije.

I u međunarodnoj literaturi uočava se dominacija sociološkog i kulturološkog pristupa istraživanju ove pojave. Naglasak većine istraživanja je na objašnjavanju društvenih uzroka i posljedica ove pojave dok je geografska komponenta često samo popratni element. Treba naglasiti da su rađanja izvan braka detaljnije i opširnije obrađena u međunarodnoj, a posebice anglosaksonskoj literaturi. Naime, ova je tema došla u fokus demografske znanosti nakon naglog rasta stopa rađanja izvan braka u Sjevernoj i Zapadnoj Europi te na sjevernoameričkom kontinentu sedamdesetih godina prošlog stoljeća (Kiernan, 2001). Prostornom distribucijom promatrane pojave, u svojim se radovima dotiče Kathleen Kiernan (2001, 2004). Naime, ona se u svoja dva rada detaljnije bavi kohabitacijom i s njom povezanim izvanbračnim rađanjima na razini tadašnjih država članica Europske unije. Svoja istraživanja temelji na statističkim podacima Eurostat-a. Osim trendovima i geografskom rasprostranjenosti, bavi se i

potencijalnim uzrocima rasta trenda kohabitacije i rađanja izvan braka u odabranim državama. Naglašava značaj kulturnih čimbenika za učestalost ove pojave. Društvenim i kulturnim aspektima rađanja izvan braka posredno se bavio i Patrick Festy (1980) govoreći o novom društvenom kontekstu europske obitelji. Na sjevernoameričkom kontinentu rađanjima izvan braka bavili su se Akerlof, Yellen i Katz (1996). U svom radu analiziraju ovu pojavu u Sjedinjenim Američkim Državama. Rađanja izvan braka dotiču se i Celine Le Bourdais te Evelyne Lapierre-Adamcyk (2004) u svojoj analizi kohabitacijskih zajednica u Kanadi. Autorice poseban naglasak stavljaju na razlike u učestalosti kohabitacije i rađanja izvan braka između frankofonog Quebeca i ostalih kanadskih saveznih provincija. Društvenim aspektima bave se u svojim radovima i Upchurch, Lillard i Panis (2002) govoreći o utjecaju obrazovanja na promatranu pojavu, Pamela J. Smock i Wendy D. Manning (2004) koje se bave pravnim aspektima kohabitacije i rađanja izvan braka, Judith A. Seltzer (2000) koja govori o odnosu pojmova izvanbračnih zajednica i obitelji. Robert Kaestner (1998) dovodi u korelaciju obilježja obiteljske strukture s trendom izvanbračnih rađanja, a Robert D. Plotnick (1990) govori o odnosu blagostanja i rađanja izvan braka.

Zanimljiva su i starija istraživanja poput rada Ursule M. Anderson i dr. (1966) te Sidneya Goldstein (1967). Anderson i dr. se bave rađanjima izvan braka u američkom gradu Buffalo, s posebnim osvrtom na medicinske, društvene i obrazovne implikacije tada uočenog trenda rasta, a Goldstein govori o predbračnim trudnoćama u Danskoj u razdoblju od 1950. do 1965. godine.

Prostorna komponenta dominantna je tek u radu Klüsenera, Perelli-Harris i Sánchez Gassen (2014). Naime, autori se bave prostornim razlikama izvanbračnih rađanja u Europi u 20. i 21. stoljeću. Rad kartografski vrlo zorno pokazuje prostorne razlike te izdvaja nekoliko regija na temelju obrazaca po kojima se razvija trend rađanja izvan braka. Osim navedenog, daje i moguće smjernice razvoja ovoga trenda u budućnosti. U istraživanje su uključene sve europske države, ali i europski dio Ruske Federacije te tri kavkaske republike bivšeg SSSR-a, Armenija, Gruzija i Azerbajdžan.

4. Pristup istraživanju

Za valjano razumijevanje rezultata rada, nužno je upoznati se s korištenom metodologijom i terminologijom.

4.1. Metodologija

Problematika ovog rada nalaže točno i precizno objašnjenje metodološkog postupka. To, prije svega, znači potrebu da se pobliže odrede prostorni i vremenski okvir istraživanja te obrazlože izvori podataka i primijenjene metode istraživanja.

Istraživanje je fokusirano na naselja Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije, dviju najistočnijih jedinica regionalne samouprave u Republici Hrvatskoj. Granice promatranog područja utvrđene su Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN, br. 86/06.) (URL 1). U istraživanju su korišteni podaci za dvadesetogodišnje razdoblje od 1995. do 2015. godine. Analizirani su podaci za ukupno 348 naselja raspoređenih u 12 upravnih gradova i 61 općinu.

Metodologija istraživanja temelji se na analizi postojeće literature o široj temi rada te prikupljanju, obradi i analizi statističkih podataka. Analizirani su podaci vitalne statistike Državnoga zavoda za statistiku o ukupnom broju živorođenih, te broju živorođenih u braku i izvan braka. Osim podataka vitalne statistike, korišteni su i podaci popisa stanovništva 2011. Podaci popisa stanovništva 2011. godine korišteni su kao izvor podataka o etničkoj strukturi upravnih gradova i općina u ove dvije promatrane županije, a bili su nužni za utvrđivanje veze između stopa izvanbračnih rađanja te etničke strukture.

Temelj istraživanja čine izračunate stope rađanja izvan braka na razini naselja promatranoga područja. Stopa rađanja izvan braka računa se prema formuli:

$$ni = \frac{Ni}{N} * 100,$$

gdje je **ni** stopa rađanja izvan braka, **Ni** broj živorođenih izvan braka u promatranoj godini, a **N** ukupan broj živorođenih promatrane godine. Stopa rađanja izvan braka može se promatrati i kao udio živorođenih izvan braka u ukupnom broju živorođenih neke populacije tijekom određenog vremenskog razdoblja.

Radi veće zornosti i lakšeg uočavanja prostornih i vremenskih obilježja te jednostavnijeg shvaćanja pojava i procesa rezultati su prikazani i pomoću alata računalnih programa Microsoft Excel te softvera ArcGIS 10.1 Desktop i glavne aplikacije Arc Map. Microsoft Excel se koristio za proces obrade podataka i izrade dijagrama, a ArcGis 10.1 Desktop i ArcMap za vizualizaciju prostornih podataka u vidu tematskih (koropletnih) karata.

4.2. Metodološke napomene

Za potpuno i ispravno shvaćanje i tumačenje dobivenih rezultata valja napomenuti i neke specifičnosti. U istraživanju je promatrano dvadesetogodišnje razdoblje od 1995. do 2015. godine kako bi se dobio logičan i relevantan vremenski odjeljak. U promatranom razdoblju došlo je 1998. godine do promjene načina prijavljivanja vitalnih događaja prema načelu prisutnog stanovništva. Naime, zaključno s 1997. godinom, u ukupni broj živorođenih te broj živorođenih u braku i izvan braka ubrajani su i živorođeni u inozemstvu, od strane roditelja na tzv. privremenom radu. Da bi se zadržalo logično dvadesetogodišnje razdoblje, a istovremeno omogućila usporedivost podataka, podaci za 1995., 1996. i 1997. su iznivelirani s podacima za ostale istraživane godine. Naime, za navedene tri godine od broja ukupno živorođenih, živorođenih u braku i izvan braka oduzet je broj ukupno živorođenih, živorođenih u braku i izvan braka u inozemstvu. Osim toga, valja imati na umu da je tek 1998. godine, mirnom reintegracijom Hrvatskoga Podunavlja, velik dio promatranoga područja ušao u teritorijalno-politički ustroj Republike Hrvatske.

Treba napomenuti i da su se granice pojedinih upravnih gradova i općina u promatranom razdoblju mijenjale, iako to nema značajnog utjecaja na rezultate istraživanja.

4.3. Terminološke napomene

Živorodeno dijete – „ono dijete koje poslije porođaja, bar i na najkraće vrijeme, pokazuje znakove života (disanje, odnosno kucanje srca)“ (Breznik, 1988, 64).

Brak – „zakonom osnovana zajednica žene i muškarca kao temelj obitelji“ (Šonje, 2000, 95).

„U državama u kojima se primjenjuje formalni kriterij u pogledu definiranja bračnog stanja, registriraju se samo zajednice sklopljene shodno pozitivnim zakonskim propisima. U tim državama se faktične bračne zajednice prilikom službenih statističkih istraživanja ne uzimaju u obzir“ (Breznik, 1988, 64).

Rođenje izvan braka – rođenje djeteta od strane majke koja u trenutku poroda nije u bračnoj zajednici.

Kohabitacija – bračna zajednica ostvarena bez vjenčanja; divlji brak (URL 2).

Radi jednostavnijeg razumijevanja, kohabitaciju shvaćamo kao zajednicu dvoje ljudi u romantičnoj/seksualnoj vezi koji žive zajedno, ali nisu sklopili brak.

Samohrani roditelj – roditelj koji nije u braku i ne živi u izvanbračnoj zajednici, a sam skrbi i uzdržava svoje dijete (URL 3).

Gradsko naselje, za potrebe ovog rada, definirano je kao sjedište upravnog grada.

Podaci za ruralna naselja odnose se na naselja unutar upravnog grada koja nisu njegovo sjedište te na naselja izvan upravnih gradova.

Termini rađanje izvan braka, izvanbračno rađanje i rađanje izvan bračne zajednice, koji su paralelno korišteni u radu, su sinonimi i odnose se na istu pojavu.

5. Pojava rađanja izvan braka

Promatrajući pojavu rađanja izvan braka s današnjih pozicija, osobito uzimajući u obzir samo hrvatsku populaciju, može se učiniti da se radi o relativno novom demografskom trendu. Velika većina javnosti promatra ovu problematiku kroz prizmu širokih društvenih promjena koje se događaju u našem i nama bliskim društvima. Navedena društvena kretanja često se povezuju s procesom globalizacije i snažnijim otvaranjem našega društva vanjskim utjecajima, posebice u nekoliko posljednjih desetljeća. Često se ova problematika promatra i u kontekstu demografskih kretanja u našem društvu. Naime, problem koji je razmjerno nedavno isplivao na površinu javne i medijske pozornosti pomaknuo je fokus javnosti i na demografska kretanja, a posredno i na pojavu sve učestalijih rađanja izvan bračne zajednice. Međutim, izvanbračna rađanja i s njima povezani oblici ljudskih međuodnosa uopće nisu nov fenomen. Takvi su se oblici društvenoga ponašanja javljali i ranije u ljudskoj povijesti, posebice u vremenu prije Drugoga svjetskog rata (Kiernan, 2001). Nekoliko povijesno-demografskih istraživanja društva s početka 20. stoljeća u zapadnoeuropskim državama govori o postojanju ove pojave koja je u to vrijeme, doduše, bila statistički razmjerno nevidljiva. Iako statistički nevidljiva, na lokalnim razinama takva su ponašanja *privlačila poglede* i komentare lokalne javnosti (Kiernan, 2001). Pretpostavlja se da je u razdoblju prije Drugoga svjetskog rata, u Europi između 2 % i 7 % djece rođeno izvan braka (Pavić, 2014 prema Perelli Haris i dr., 2010). Svojevrsnu prekretnicu predstavlja Drugi svjetski rat jer se nakon relativno masovnih odgoda rađanja u Europi u vrijeme njegova odvijanja događa renesansa bračnog života i poratni *baby boom*. To razdoblje koje počinje neposredno nakon rata, a završava početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, naziva se u literaturi i zlatnim dobom braka u Europi. Vrijeme završetka ovog razdoblja se razlikuje od populacije do populacije, ali se rane sedamdesete uzimaju kao načelna granica tog razdoblja u Europi. Rađanja izvan braka u to vrijeme u brojnim europskim populacijama bilježe i povijesno najniže stope. Primjerice, 1950. godine svega 6,5 % djece u Europi rođeno je izvan braka (Mrđen, 1997). Iznimku ne predstavlja ni Hrvatska unatoč činjenici da najnižu stopu rađanja izvan braka bilježi tek 1978. godine, desetak godina nakon država Sjeverne i Zapadne Europe (Mrđen, 1997). Nakon navedene granice sedamdesetih godina, dolazi u većini europskih zemalja do kontinuiranog rasta ovog trenda do današnjih dana. Osim Europe, rast se bilježi i na većini kontinentata, posebice u Sjevernoj i Južnoj Americi. S vremenske distance koju danas imamo, može se reći da je iznimno snažan porast stopa rađanja izvan braka u većini europskih društava posljednjih nekoliko desetljeća jedan od

najdramatičnijih demografskih procesa u posljednje vrijeme (Kiernan, 2004). Samo za ilustraciju intenziteta ovog trenda valja spomenuti da je npr. u Švedskoj stopa rađanja izvan braka porasla s nešto manje od 20 % 1970. na gotovo 55 % 2000. godine (Kiernan, 2004). U Sjedinjenim Američkim Državama, u samo sedam godina (1990. – 1997.) stopa rađanja rasla je za 4,4 postotna poena, odnosno s 28 % 1990. na 32,4 % 1997. godine (Seltzer, 2000). S druge strane, neke zemlje poput Grčke još uvijek imaju iznimno nisku razinu izvanbračnih rađanja. U toj je državi ona 1996. godine iznosila tek 3 %. Unatoč takvim iznimkama, trend rasta stopa rađanja izvan braka bilježi se u svim nacionalnim populacijama.

Naglim rastom stopa rađanja izvan braka od sedamdesetih godina 20. stoljeća pobuđen je dodatni interes opće, a posebice stručne i znanstvene javnosti. Od toga vremena sve je više znanstvenih radova i istraživanja koja se bave ovom tematikom pa su i naše spoznaje o ovom intenzivnom trendu sve veće. O važnosti ove pojave govori i činjenica da se rast stopa rađanja izvan braka svrstava u sedam najvažnijih obilježja posttranzicijskih društava zemalja zapadne demokracije. Uz sve više rađanja izvan braka ta društva karakterizira i nizak natalitet, niska opća stopa mortaliteta, sve veći broj izvanbračnih zajednica (različitih oblika kohabitacije), porast broja rastava, porast troškova školovanja djece i uzdržavanja starih osoba te povećanje udjela starog stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999). Uzevši navedeno u obzir možemo govoriti o trendu rasta rađanja izvan braka kao fenomenu vezanom uz završne faze demografske tranzicije i posttranzicijske etape. Budući da prirodno kretanje stanovništva, a u zatvorenim populacijama i ukupno kretanje stanovništva u posttranzicijskim etapama bitno ovisi o natalitetu (Nejašmić, 2005), nedvojbeno je da izvanbračna rađanja značajno utječu i na ukupnu demografsku sliku nekog prostora. Upravo iz tog razloga neobično je važno znanstveno promatrati ovu demografsku i društvenu pojavu te ju uzimati kao važnu stavku i u općim demografskim pa i demogeografskim pregledima. To posebno vrijedi za nadolazeća razdoblja jer će se, prema svemu sudeći ovaj trend intenzivno nastaviti u većini europskih i američkih, a moguće i drugih svjetskih društava. U takvim uvjetima izvanbračna će rađanja bitno utjecati na ukupnu dinamiku rađanja nekog prostora i predstavljat će važan dio reproduktivnog ponašanja. Govoreći o poznavanju reproduktivnih obrazaca važno je poznavati i strukturu problematike. U tom smislu, valja se upoznati i s osnovnim oblicima rađanja izvan braka, ali i možebitnim geografskim, ekonomskim, sociološkim, psihološkim i inim uzrocima ovog nedvojbeno prisutnog trenda.

6. Oblici rađanja izvan braka

Govoreći o izvanbračnim rađanjima, zapravo govorimo o djeci živorođenoj od strane majke koja u trenutku poroda nije u bračnoj zajednici. Ovakva definicija daje nam uvid u tek dio istine jer se iza fraze „koja u trenutku poroda nije u bračnoj zajednici“ krije čitav niz mogućih međuljudskih i partnerskih odnosa. Kako su djeca rođena izvan braka objekt ovoga istraživanja, potrebno je pojasniti oblike odnosa iz kojih mogu proizaći. Pavić (2014: 143) navodi: „Pojam izvanbračnog rađanja složen je i sadržava rođenja u nekoliko tipova partnerskih odnosa“. Dinamika nekih od tih tipova odnosa uvelike određuje i dinamiku izvanbračnih rađanja pa su oni važan čimbenik razine izvanbračnih rađanja u nekoj populaciji. Dijete rođeno izvan braka može biti rođeno unutar odnosa kohabitacije, unutar odnosa partnera koji su u emocionalnoj/intimnoj vezi, ali ne žive zajedno te od strane samohrane majke. Manji dio rađanja izvan braka odnosi se na djecu rođenu od majke čiji je partner preminuo u vremenu između začeća i rađanja te djecu rođenu od majke koja je raskinula brak s biološkim ocem u vremenu između začeća i rađanja. Kako je udio takvih rađanja neznatan u odnosu na kohabitaciju, samohrano roditeljstvo i partnerstvo bez zajedničkog života, pobliže ćemo odrediti samo ova tri tipa.

6.1. Kohabitacija

Kohabitacija kao oblik partnerskog odnosa jedno je od najvažnijih obilježja postranzicijskih društava u demografskom smislu (Wertheimer-Baletić, 1999). Rast učestalosti ovakve vrste odnosa karakteristika je populacija Sjeverne i Južne Amerike, Europe, a sve više i ostalih dijelova svijeta. Neki autori ovu pojavu, uz pojavu rasta rađanja izvan braka i slabljenja institucije braka smatraju toliko važnom i značajnom da na uzrocima njihovih pojava grade značajnije recentne demografske teorije. Naime, upravo su ovi pokazatelji jedan od glavnih pokazatelja ulaska neke populacije u fazu tzv. druge demografske tranzicije (Van de Kaa, 2002). Judith Seltzer (2000) koristi termin kohabitacija govoreći o „heteroseksualnom paru koji živi zajedno u intimnom partnerstvu, ali nije vjenčan“. Definicija kohabitacije u Hrvatskom leksikonu kaže da je kohabitacija „bračna zajednica ostvarena bez vjenčanja; divlji brak“. Problematičnost ove definicije jest u tome što kohabitaciju definira kao bračnu zajednicu, a kohabitacija se kao partnerski odnos zasebno izdvaja baš zato što nije brak. Kasnije u definiciji stoji da je taj odnos ostvaren bez vjenčanja. Ovaj dio definicije može izazvati još veće nejasnoće

budući da brak počinje upravo pravnim činom vjenčanja pa partnerski odnos bez vjenčanja zapravo ne može biti bračni. Oxfordov rječnik, primjerice, definira kohabitaciju kao „zajedničko življenje uz seksualnu vezu bez braka“ (Wehmeier, 2007). Uzevši u obzir nekoliko definicija, za potrebe ovoga rada, kohabitacija će se odrediti kao zajednica dvoje ljudi u romantičnoj/seksualnoj vezi koji žive zajedno, ali nisu sklopili brak.

6.1.1. Kohabitacije do 1970-ih

Kohabitacija, baš kao i rođenje izvan braka, nije nov demografski fenomen. Društveno je, do 1970-ih godina, vrlo slabo vidljiva izvan lokalne zajednice (Kiernan, 2001). Unatoč toj činjenici ona je postojala, što potvrđuje i nekoliko istraživanja ove pojave s početka 20. stoljeća. Ta istraživanja spominju kako su postojale pojedine skupine stanovništva koje su bile sklonije kohabitaciji. Izdvajaju se siromašni slojevi društva, ruralno stanovništvo, ljudi koji su formalno bili u braku, ali nisu živjeli niti imali odnose s bračnim partnerom te oni koji su ideološki bili protiv institucije braka (Kiernan, 2001, 2004). Zanimljivo je da se ove činjenice kose s prevladavajućim stavom javnosti koji odnos kohabitacije više veže za liberalnije slojeve društva koji su koncentrirani u gradskim sredinama i višim društvenim slojevima. O tome će više riječi biti u poglavljima koja slijede. Kao jedan od glavnih uzroka kohabitacija u to vrijeme spominje se složen proces razvoda braka (Kiernan, 2001). Naime, ljudi koji su prekinuli partnerski odnos, ali ne i bračni odnos s pravnom težinom, često su stupali u odnos kohabitacije. To potvrđuje i činjenica da je kohabitacija bila najučestalija među razvedenim starijim osobama (Kiernan, 2001). Istraživanja u Švedskoj navode dva tipa kohabitacije koji postoje prije 70-ih godina 20. stoljeća: „brak svijesti“ te „stockholmski brak“. Prvi se odnosi na kohabitacije intelektualaca koji su tako prosvjedovali protiv nepostojanja institucije civilnog braka u Švedskoj toga vremena, dok se drugi odnosi na kohabitacije siromašnih ljudi koji si nisu mogli priuštiti vjenčanje (Trost, 1978).

Kao i u slučaju izvanbračnih rađanja, kohabitacije su privlačile pažnju i izazivale komentare na razini lokalne zajednice (Kiernan, 2001). Međutim, u nekim se europskim državama, osobito u ruralnim sredinama događalo da kohabitacija u društvu ima vrijednost i značaj braka (Kiernan, 2001; Mrđen, 1997 prema Decroly i Vanlaer, 1991). Ovakva obilježja kohabitacija potrajala su u Europi do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, tj. do završetka *baby booma* i zlatnog doba braka koje je uslijedilo nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Iznimku

predstavljaju neke društvene skupine koje i danas zadržavaju ovakav društveni obrazac. Naime, istraživanja pokazuju da je u populaciji Roma praksa stupanja u brak bez pravne težine i dalje prisutna (Mitrović, 1985). I navedene činjenice ukazuju na različite uzroke kohabitacija, ali i različite društvene grupe koje služe kao mediji širenja te demografske i društvene pojave.

6.1.2. Kohabitacije od 1970-ih

Nakon završetka razdoblja odgođenih rađanja i visokih stopa nupcijaliteta koje je uslijedilo nakon završetka Drugoga svjetskog rata, dolazi do naglih promjena u smjeru viših stopa kohabitacije i rađanja izvan braka. Osnovna razlika između ovog i prethodnog razdoblja je u količini kohabitacija u društvu. Naime, u razdoblju od 1970-ih do danas, njihov broj raste i apsolutno i relativno. Osim kvantitete mijenja se i kvaliteta kohabitacijskih odnosa. Naime, kohabitacija sve više postaje i priprema za bračnu zajednicu, a nerijetko i alternativa bračnom odnosu (Kiernan, 2001). Uz navedeno, zadržala se i pojava kohabitacije nakon izlaska iz braka. U ovom slučaju također razlikujemo kohabitaciju kao pripremu ili probu za sljedeći brak i kohabitaciju kao alternativu ponovnom sklapanju braka (Kiernan, 2001). Statistički podaci pokazuju da se ovakvi nastavljaju i danas, s tim da postoje bitne nacionalne i regionalne razlike (Eurostat).

6.1.3. Faze razvoja kohabitacija

Na temelju švedske populacije koja po mnogo čemu predstavlja pionira u razvoju kohabitacije i rađanja izvan braka, mogu se izdvojiti četiri etape razvoja kohabitacije. U prvoj fazi kohabitacija se smatra devijantnom i društveno neprihvatljivom, a prakticiraju ju mali dijelovi društva. Drugu fazu obilježava kohabitacija kao priprema za brak. U toj fazi, unutar kohabitacije rijetko se događaju rađanja. U trećoj fazi kohabitacija postaje društveno prihvatljiva, a počinje se koristiti i kao alternativa bračnoj zajednici. U četvrtoj fazi dolazi do rasta broja rađanja unutar kohabitacije što utječe i na rast rađanja izvan braka (Kiernan, 2001 prema Hoem i Hoem, 1988).

6.2. Samohrano roditeljstvo

Osim u okviru kohabitacije, dijete može roditi i samohrana majka. U hrvatskom zakonodavstvu samohrani se roditelj definira kao „roditelj koji nije u braku i ne živi u izvanbračnoj zajednici, a sam skrbi i uzdržava svoje dijete“ (URL 1). Pavić (2014, 144) kaže da je samohrana majka, u kontekstu izvanbračnih rađanja, „majka koja u trenutku rađanja nije u konsenzualnoj vezi s ocem“. Za potrebe ovog rada možemo preuzeti navedenu definiciju i na taj način promatrati rađanja od strane samohranih majki. Podaci o strukturama rođenih izvan braka, s obzirom na vrstu partnerskog odnosa su vrlo rijetki. U Hrvatskoj primjerice uopće ne postoje. U takvim je okolnostima gotovo nemoguće istražiti unutarnju strukturu rađanja izvan braka koja je vrlo kompleksna i složena. Međutim, u nekim zemljama Zapadne i Sjeverne Europe prikupljaju se i takvi podaci, bilo u okviru praćenja vitalne statistike, bilo u okvirima različitih statističkih istraživanja. Tako je moguće pronaći podatak da se u Ujedinjenom Kraljevstvu 2001. godine 15 % djece rodilo od strane samohrane majke (Kiernan, 2004).

6.3. Odvojeni zajednički život

Treći kontekst unutar kojega može biti rođeno dijete izvan braka je tzv. odvojeni zajednički život. Nespretnost ove sintagme u hrvatskom jeziku proizlazi iz nepostojanja relevantnog prijevoda. Naime, ovaj razmjerno novi demografski i sociološki trend širi se iz anglofonog svijeta pa se u literaturi često koristi engleska sintagma *living apart together*. Uz taj pojavljuje se i švedski termin *særbo*, zatim francuski *cohabitation intermittente* ili *cohabitation alternée* te njemački *partnerschaften mit getrennten Haushalten* (Levin, 2004). Pojam odvojeni zajednički život preuzet je iz Pavić (2014). Odvojeni zajednički život predstavlja partnerski odnos osoba koje su u emocionalnoj/intimnoj vezi, ali ne žive zajedno. Levin (2004) kaže da formu odvojenog zajedničkog života čini „par koji ne dijeli dom“. Uz to, treba napomenuti da pojedinci iz tog odnosa žive u svom domu u kojemu mogu živjeti i drugi ljudi (Levin, 2004). Od bračnog partnerstva se razlikuju po tome što njihov partnerski odnos nema pravnu težinu, a od kohabitacije se razlikuju po tome što ne žive zajedno. Načelno, najveća razlika između braka i kohabitacije s jedne strane te odvojenog zajedničkog života s druge strane je u načinu života i dnevnoj rutini (Levin, 2004). Osobe iz partnerskog odnosa najčešće žive s roditeljima (Pavić,

2014), ali za očekivati je sve veću učestalost onih koji odvojeni zajednički život prakticiraju živeći samostalno i u jednočlanim kućanstvima.

6.4. Struktura rođenih izvan braka prema tipu partnerstva

Kako je već ranije, govoreći o samohranom roditeljstvu, napomenuto da su statistički podaci za strukture izvanbračno rođenih prema tipu partnerstva rijetke, teško je dobiti relevantan uvid u tu problematiku. Za stjecanje bar okvirne slike navedene strukture poslužit će istraživanje koje je u razdoblju od 2000. do 2002. godine provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu. Naime, ono je pokazalo da se na razini njihove populacije 60 % djece rodi u braku, 25 % u kohabitacijama, a 15 % od strane samohrane majke (tab. 1). Istraživanje pokazuje i da je kod prvih rođenja udio onih u kohabitaciji veći, a s kasnijim rođenjima se smanjuje. S druge strane, vjerojatnost rađanja unutar braka raste s kasnijim rođenjima. Istraživanje je pokazalo i razlike s obzirom na tamošnju rasnu strukturu. Primjerice, udio kohabitacija je najveći među bijelcima dok se najveći relativni udio rođenja od samohrane majke odnosi na crnačko stanovništvo te države (tab. 1). Zanimljivo je da je u skupini Azijata kohabitacija i samohrano roditeljstvo iznimno rijetka pojava pa se 91 % djece Azijatkinja rodi u bračnom kontekstu. Ova rasna diferencijacija nagovještava važnu ulogu kulturnih i društvenih čimbenika koji utječu na ovaj fenomen, a o kojima će kasnije biti više riječi.

Tab. 1. Partnerski kontekst majke u trenutku rađanja u Ujedinjenom Kraljevstvu 2000. - 2002. godine (u %)

	Brak	Kohabitacija	Samohrana majka
Redoslijed rađanja			
Prvo rađanje	49	31	20
Kasnija rađanja	71	19	10
Rasne skupine			
Bijelci	58	27	15
Azijati	91	2	7
Crnci	41	15	44

Izvor: modificirano prema Kiernan, 2004: 36

7. Osnovne perspektive promatranja rađanja izvan braka

Analizirajući literaturu koja se dotiče fenomena rađanja izvan braka, mogu se nazrijeti dvije osnovne perspektive. Ovo posebno vrijedi kod pokušaja objašnjavanja uzroka apsolutnog i relativnog rasta ove pojave u većini europskih i američkih populacija. Iako svaki znanstveni rad svoj naglasak stavlja na jednu od perspektiva, svi naglašavaju iznimnu isprepletenost različitih uzroka i veliku kompleksnost pojave rađanja izvan braka. Problemu se pristupa ili sa pozicija druge demografske tranzicije ili sa pozicija njene kritike.

7.1. Druga demografska tranzicija

Teoriju druge demografske tranzicije razvili su Van de Kaa i Lesthaeghe 1986. godine pa potom objavili u članku u jednom nizozemskom sociološkom časopisu (Lesthaeghe, 2010). Ona danas služi i kao jedan od temeljnih teorijskih okvira za objašnjenje povećanih udjela rađanja izvan braka (Pavić, 2014 prema Van de Kaa, 1987, 2002). Naime, kad je uočena paradigma demografske tranzicije, prognoze i projekcije su predviđale da će nakon Drugog svjetskog rata tranzicija završiti na način da će se ukupna stopa fertiliteta stabilizirati oko vrijednosti 2, da će većina populacije stupati u brak, da se dob pri stupanju u prvi brak neće bitnije mijenjati te da će se populacije stabilizirati na stopama prirodnog prirasta oko vrijednosti 0 (Lesthaeghe, 2010). To znači da bismo dobili populacije koje će se samoobnavljati oslanjajući se na prirodno kretanje, bez potrebe za značajnijim imigracijama. Međutim, vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata, a posebice nakon 1970-ih godina pokazalo je trendove bitno različite od pretpostavljenih. Naime, uočeno je da fertilitet pada ispod prognoziranih razina, da dob pri stupanju u prvi brak dramatično raste, a stope nupcijaliteta opadaju. Isto tako, demografi su uvidjeli da bi bez imigracije velik broj europskih populacija doživio prirodni pad, a ne stagnaciju (Lesthaeghe, 2010). Ta odstupanja od prognoza i projekcija kao i njihovi uzroci temelj su postavki druge demografske tranzicije. Ona nastoji objasniti recentni pad fertiliteta uzrocima koji se razlikuju od onih koji uzrokuju demografsku tranziciju. Lesthaeghe (2010) navodi da jedna od važnijih razlika između vremena prve i druge demografske tranzicije leži u odnosu prema djetetu i rađanju. Preciznije, on navodi da rađanja u fazi prve tranzicije obilježava velika sentimentalnost i financijska ulaganja u dijete. Autor koristi i sintagmu *king child era*, naglašavajući iznimna ulaganja i pretjerano naglašenu skrb o djetetu. S druge strane, u vrijeme druge tranzicije do rađanja dolazi u svrhu „samoostvarenja odraslih i izrastanja u potpuniju i

ispunjeniju osobu“ (Lesthaeghe, 2010). Uzroke takvih promjena Lesthaeghe (2010) vidi u opsežnim društvenim promjenama. Navodi da su zapadna društva došla do te razine razvoja kad briga za osnove egzistencije više nije osnovna zadaća pojedinca. Naime, zbog gospodarskog i općedruštvenog napretka pojedincu je osnovna egzistencija lako dostupna i dosežna. U takvim uvjetima smanjene brige za egzistenciju fokus pojedinca se pomiče na nematerijalne vrijednosti, tj. na ono što autor naziva vrijednostima višeg reda (higher-order needs). Taj nazivnik nematerijalnih vrijednosti okuplja primjerice potrebu za slobodom izražavanja, emancipaciju svake vrste, samoostvarenje, otkrivanje i razvijanje vlastitih talenata i potencijala, društveno priznanje i sl. Sve navedeno pojedinac ne prakticira s prvotnim ciljem osiguravanja materijalne sigurnosti već radi razvoja sebe kao osobe. Navedeno dovodi i do smanjenog interesa za vrijednosti zajedništva, solidarnosti i sličnih, uvjetno rečeno, kolektivnih vrijednosti te slabljenja imperativa za stupanje u brak, imanja djece i sl. (Thornton, 1989). Takve promjene, najprije uočene u Skandinaviji (Goldstein, 1967), prema teoriji druge demografske tranzicije, bitno utječu i na obrasce rađanja (tab. 2).

Tab. 2. Obilježja braka i fertiliteta tijekom I. i II. demografske tranzicije

BRAK	
I. demografska tranzicija	II. demografska tranzicija
<ul style="list-style-type: none"> - Rast stopa nupcijaliteta i spuštanje dobi stupanja u prvi brak - Niske stope kohabitacije i rastava braka - Velika vjerojatnost ponovnog ulaska u brak (nakon rastave ili smrti supružnika) 	<ul style="list-style-type: none"> - Pad stopa nupcijaliteta i rast dobi stupanja u prvi brak - Rast stopa kohabitacije - Visoke stope rastava braka - Smanjenje vjerojatnosti ponovnog ulaska u brak (nakon rastave ili smrti supružnika)
FERTILITET	
I. demografska tranzicija	II. demografska tranzicija
<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenja bračnog fertiliteta - Manjkava kontracepcija - Smanjenje stope rađanja izvan braka - Mala vjerojatnost brakova bez djece 	<ul style="list-style-type: none"> - Nastavak smanjivanja stopa fertiliteta - Učinkovita kontracepcija - Rast stopa rađanja izvan braka - Povećana vjerojatnost brakova bez djece

Izvor: modificirano prema Lesthaeghe, 2010

7.2. Kritika druge demografske tranzicije

Iako je koncept druge demografske tranzicije značajno prihvaćen kao teorijska osnova za objašnjenje rasta stopa kohabitacija i rađanja izvan braka, vrlo brzo nakon predstavljanja koncepta došlo je do kritika. Naime, koncept druge demografske tranzicije pretpostavlja društvene promjene čija su žarišta i nositelji više društvene skupine. S tom pretpostavkom, očekivali su se veći udjeli rađanja izvan braka i kohabitacija među obrazovanijim i ekonomski uspješnijim slojevima društva. Međutim, istraživanja su pokazala da je u dijelu europskih populacija fenomen izvanbračnog rađanja vezan prvenstveno uz siromašnije i slabije obrazovano stanovništvo. To posebice vrijedi za populacije država Istočne Europe (Pavić, 2014). Ovim kritikama u prilog ide i povijesni razvoj rađanja izvan braka, koji je u svojim počecima vezan uz siromašne koji u brak nisu stupali, između ostalog, radi toga što si nisu mogli priuštiti vjenčanje (Kiernan, 2001). Osim toga, istraživanja stavova među mlađim skupinama stanovništva pokazuju da se kod još velikog dijela populacije pozitivni stavovi o braku ne mijenjaju. Većina mladih očekuje život u bračnoj zajednici i smatra da je važno imati uspješan bračni i obiteljski život (Seltzer, 2000). Razliku prema ranijim razdobljima predstavlja činjenica da isti ti ispitanici ne smatraju da je život u braku nužan za dobar život i osobnu sreću (Thornton, 1995). Seltzer (2000) navodi i da ekonomska nesigurnost, nestabilnost i strah od ekonomskog pada povećavaju udio kohabitacija i izvanbračnih rađanja u društvu. To se posebno odnosi na one koji duže žive u takvim uvjetima. Uz sve navedeno, stupanje u brak uvijek podrazumijeva i izbor partnera koji treba biti „dobra ekonomska prilika“ (Seltzer, 2000). Ova tvrdnja upućuje i na činjenicu da je stupanje u brak temeljeno na principu (ekonomskog) racionalnog izbora. U uvjetima ženidbi koje su češće između pripadnika istog ili sličnog društvenog sloja, izvanbračna se rađanja češće javljaju kod siromašnijih slojeva. Naime, uzevši u obzir teoriju racionalnog izbora, žene u siromašnijim društvenim skupinama za manji broj muškaraca iz svoje skupine tvrde da posjeduju ekonomske kvalitete budućeg muža. U engleskom jeziku te se kvalitete stavljaju pod nazivnik termina *marriageable*. U doslovnom prijevodu – oženjiv. Jednostavnije rečeno, mali broj muškaraca iz skupine predstavlja dobru ekonomsku priliku za brak. U uvjetima slobodnijeg izbora partnera, žena će se sve češće odlučiti za samohrano roditeljstvo jer će smatrati da će benefiti mogućeg supruga biti mali (Upchurch, Lillard i Panis, 2002). Tomu u prilog idu i spomenute činjenice da su u Ujedinjenom Kraljevstvu stope rađanja od strane samohranih majke bitno veće među crnačkom, ekonomski slabijom populacijom dok je rađanje unutar kohabitacije češće među ekonomski potentnijim bijelcima. Osim ekonomskih kategorija i različiti oblici ponašanja koji se vezuju uz niže slojeve

društva, poput ranijeg napuštanja škole (Upchurch, Lillard i Panis, 2002) te konzumiranja opijata (Kaestner, 1998) također povećavaju vjerojatnost rađanja izvan braka.

8. Geografija rađanja izvan braka

Kako je ovaj rad temeljen na geografskom aspektu pojave u promatranom području, potrebno se upoznati i s geografskim aspektima pojave izvanbračnog rađanja na višim razinama.

8.1. Rađanja izvan braka u svijetu

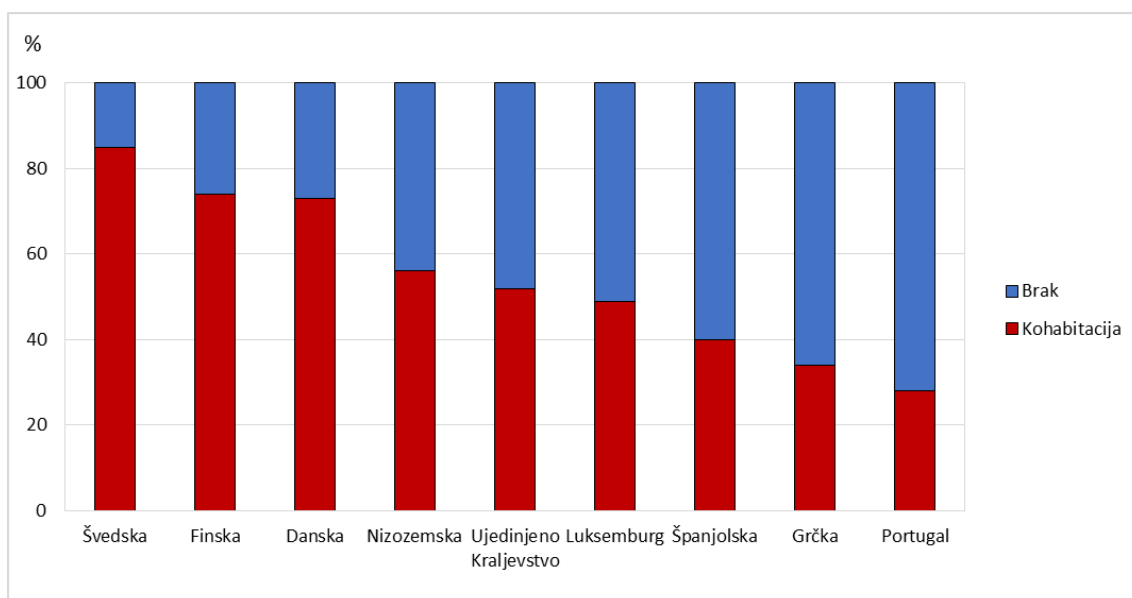
Nedvojbena je činjenica da stope rađanja izvan braka i kohabitacije u velikoj mjeri ovise o kulturnom kontekstu (Seltzer, 2000). Isto tako, procesi demografskih promjena ne događaju se slučajno u prostoru i vremenu, već su pod velikim utjecajem strukturnih obilježja populacije i kontekstualnih uvjeta (Lesthaeghe, 1980; Klüsener, Perelli-Harris, Gassen, 2012 prema Coale i Watkins, 1986). Jedno od tih kontekstualnih uvjeta svakako je i geografski čimbenik. Naime, mjesto rađanja u velikoj mjeri određuje i vjerojatnost rađanja izvan braka. „Istraživanja su pokazala da državne i regionalne granice mogu biti vrlo važne za definiranje demografskih procesa budući da predstavljaju snažne geografske prepreke u smislu nadležnosti te društveno-gospodarskih obilježja“ (Klüsener, Perelli-Harris, Gassen, 2012 prema Watkins 1991; Decroly i Grassland; 1993; Bocquet-Appel i Jakobi 1996; Lesthaeghe i Neels, 2002; Lesthaeghe i Neidert, 2006, 138). Kad u svjetlu ovih spoznaja analiziramo trendove izvanbračnih rađanja u svijetu, primjećujemo velike regionalne razlike. Kako je recentni rast stopa rađanja izvan braka prvotno krenuo iz država Sjeverne, a potom i Zapadne Europe, jasno je da je taj proces u tim državama najdalje i odmaknuo. Tomu u prilog ide i činjenica da su u državama poput Islanda, Švedske i Danske te stope danas među najvišima u svijetu (Festy, 1980; Kiernan, 2001, 2004). Globalno gledano, cijela Europa predstavlja prostor razmjerno visokih stopa, naravno s velikim unutarnjim regionalnim i nacionalnim razlikama. Trend visokih stopa kohabitacije i izvanbračnih rađanja slijede i države Angloamerike. Primjerice, stopa rađanja izvan braka danas se u SAD-u kreće oko 40 %, a u Kanadi između 30 % i 35 % (URL 3). Treba imati na umu i da su rađanja unutar kohabitacije u Sjevernoj Americi relativno nov trend u usporedbi sa Zapadnom, a osobito Sjevernom Europom (Seltzer, 2000). S tom su činjenicom povezane i razlike zakonskih prava djece rođene izvan braka u SAD-u i primjerice Švedskoj. Osim navedenoga, zanimljivo je da je u SAD-u značajan pad učestalosti tzv. braka pod prijetnjom sačmarice, osobito u konzervativnijim regijama (Akerlof, Yellen i Katz, 1996). Na regionalnoj razini Kanade, zabilježene su bitno veće stope rađanja izvan braka u Quebecu u odnosu na

ostale savezne provincije (Le Bourdais i Lapierre-Adamcyk, 2004). Zemlje Latinske Amerike, s druge strane, imaju dugu povijest društveno prihvaćenih kohabitacija, koje su u nekim društvima imala i snagu pravno priznate zajednice. Tomu u prilog govori i činjenica da su zemlje s najvišim stopama rađanja izvan braka 2014. godine bile latinskoameričke države Čile i Kostarika. U tim dvjema državama stopa se kretala oko 70 % (URL 3). Taj obrazac rađanja žene iz Latinske Amerike zadržavaju i u zemljama u koje su eventualno imigrirale (Seltzer, 2000). Istočnoazijske države predstavljaju suprotnu krajnost. Stope rađanja izvan braka u tim su zemljama među najnižima u svijetu. Primjerice, stopa se u Japanu i Južnoj Koreji posljednjih godina kreće na razini puno nižoj od 5 % (URL 3). Stope rađanja izvan braka u Subsaharskoj Africi također rastu, a djelomično se objašnjavaju snižavanjem dobi stupanja u prvi seksualni odnos. Naime, ta se prosječna dob snižava, između ostalog, zbog činjenice da žene u tom području sve češće koriste seksualne odnose kao sredstvo dolaska do nekog cilja ili osiguravanja ekonomske sigurnosti. Navedeno se ne odnosi izravno na prostituciju, već druge vrste odnosa (Meekers, 1994). Najviše stope zabilježene su u Republici Južnoj Africi. U istraživanju provedenom tijekom 2008. i 2009. utvrđeno je da se 59 % ukupno živorođenih rodi izvan braka. Isto istraživanje donosi i podatak da je ta stopa u Keniji 19 %, a u Nigeriji 6 % (URL 4). Australija i Novi Zeland na razini su većine europskih država. Od 2014. stopa se u Australiji kreće oko 35 % dok je na Novom Zelandu na osjetno višoj razini od preko 45 % (URL 3).

8.2. Rađanja izvan braka u Europi

Kao što je već ranije spomenuto u radu, nema mnogo demografskih procesa u posljednjih nekoliko desetljeća koji su se razvijali dinamičnom kao rast stopa rađanja izvan braka. Ova tvrdnja osobito vrijedi za Europu koja je, od 1970-ih godina, svojevrsno žarište ove pojave (Kiernan, 2001., 2004.). Međutim, za trend rasta rađanja izvan braka ne možemo reći da se poput nekih drugih demografskih procesa „prelijevao“ iz svog izvorišta i dalje radijalno ili u koncentričnim krugovima širio Europom. Istini više odgovara činjenica da postoje relativno velike razlike između europskih zemalja (Mrđen, 1997), a da se na tematskim kartama ove pojave na Starom kontinentu primjećuje uzorak šahovske ploče (Klüsener, Perelli-Harris i Sanchez-Gasen, 2012). Treba napomenuti i da je sve do devedesetih godina 20. st. u većini europskih zemalja, brak bio dominantan društveni kontekst rađanja (Kiernan, 2004).

Kako se smatra da su pojava viših stopa kohabitacije i pojava viših stopa rađanja izvan braka djelomično povezane (Seltzer, 2000), razmotrit ćemo i tu pojavu. I kod ove pojave primjećuju se velike razlike među europskim državama. Kiernan (2004) izdvaja tri skupine europskih država s obzirom na stope kohabitacija. Prvu skupinu, koju karakteriziraju razmjerno visoke stope i u kojima je kohabitacija već iznimno učestala pojava, čine skandinavske države poput Danske, Švedske i Finske te Francuska. Dijametralno suprotnu skupinu čine države juga Europe, gdje su stope kohabitacija ispod 10 %. Toj skupini pripadaju npr. Grčka, Italija i Portugal. Treću skupinu čine države sa stopama koje su između ove dvije ekstremne skupine. Toj skupini pripadaju: države Beneluksa, Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Njemačka, Austrija itd. (sl. 1). Treba napomenuti da je istraživanje na kojima je temeljena ova podjela rađeno na razini 15 članica Europske unije 1995. godine, ali da se i ostale države mogu svrstati u definirane skupine. I unutar skupina postoje razlike s obzirom na popularnost braka. Tako primjerice, u Južnoj Europi, brak je popularniji u Grčkoj i Portugalu, a manje popularan u Italiji i Španjolskoj.

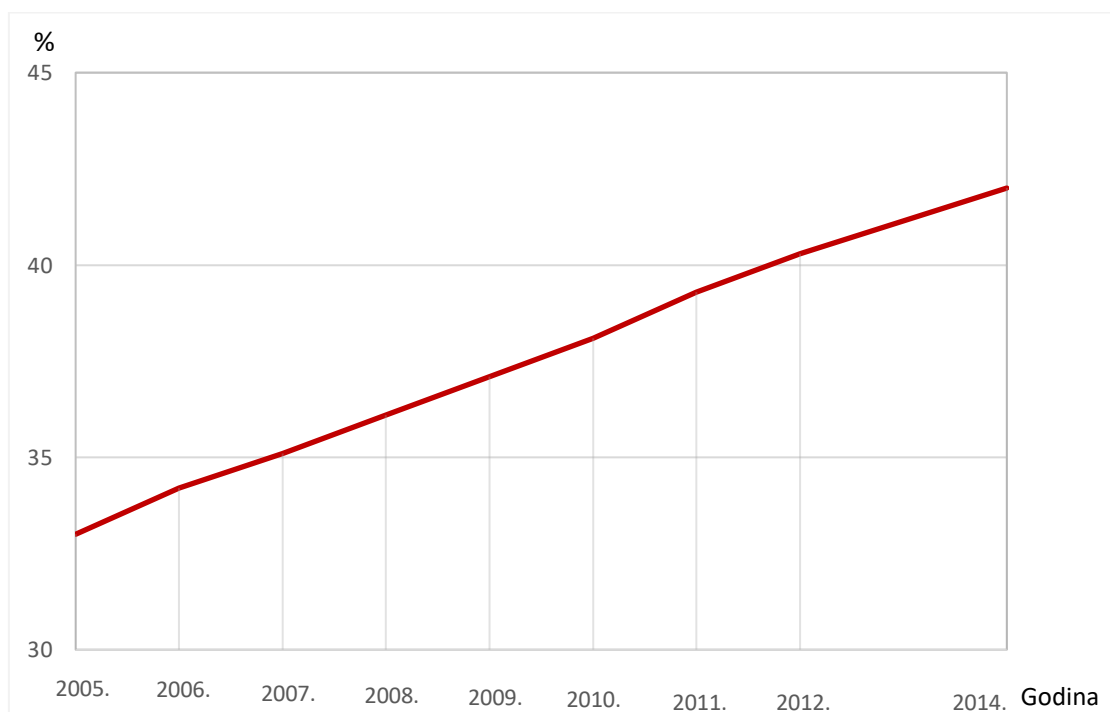

Sl. 1. Brak i kohabitacija u odabranim državama Europske unije 1995. godine

Izvor: modificirano prema Kernan, 2004

Udjeli kohabitacija u nekoj populaciji, a u kontekstu rađanja izvan braka važni su i zato što do rađanja unutar kohabitacije dolazi ranije nego unutar braka. Generalno, radi se o prosječno godinu dana ranijim rađanjima u većini europskih država (Kiernan, 2004).

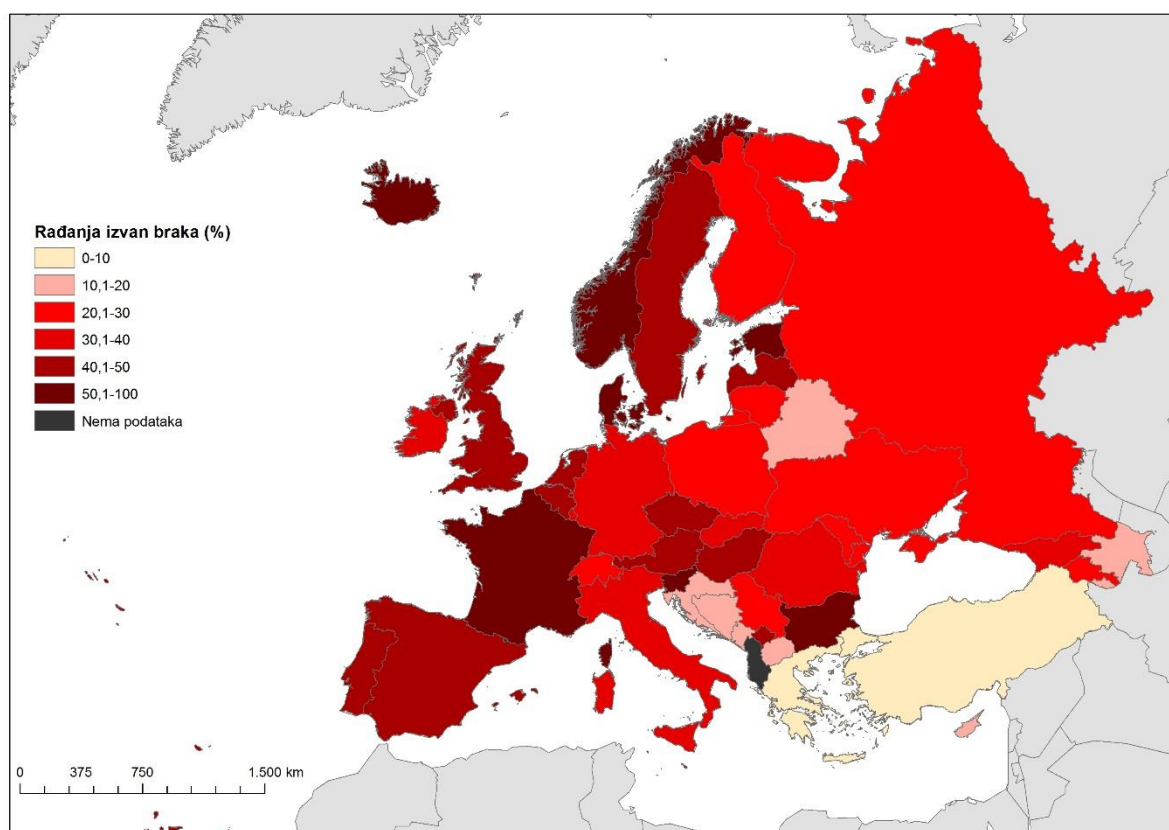
Geografska raznolikost trenda kohabitacije u Europi, preslikana je i na trend rasta stopa rađanja izvan braka. Tako su 2000. godine, među 15 zemalja članica Europske unije najviše stope izvanbračnih rađanja imale Švedska, Norveška i Danska. Švedska osjetno preko 50 %, dok se u Danskoj i Finskoj između 45 % i 50 % djece rodilo izvan braka. Zanimljivo je kako istraživanja pokazuju da u Švedskoj dolazi do osjetnog usporavanja rasta stopa izvanbračnih rađanja, a da je Danska već doživjela vrhunac tog trenda. S druge strane, na začelju su bile države iz skupine država s niskim stopama kohabitacije – Španjolska, Italija i Grčka. Najnižu stopu izvanbračnih rađanja imala je Grčka i to manje od 5 %. Najveći rast navedene stope u razdoblju 1990. – 2000. godine bilježila je Irska. Naime udio djece rođene izvan braka u toj je državi u navedenom razdoblju rastao s 14 % na 32 % (Kiernan, 2004). I najnoviji podaci odgovaraju onome što je Kiernan otkrila početkom novog tisućljeća. Prema podacima *Eurostat*-a, općenit je trend rasta izvanbračnih rađanja u razdoblju od 2005. do 2015. godine (URL 5). Ovaj trend primjetan je jednako i unutar i izvan Europske unije. Unutar Europske unije s 28 članica, stopa rođenih izvan braka rasla je s 33 % 2005. godine na 42 % 2014. godine (sl. 2). Stope izvanbračnih rađanja u cijelom razdoblju rastu, prosječno za jedan postotni poen godišnje i ne pokazuju obilježja stabilizacije (sl. 2).

Sl. 2. Stopa rađanja izvan braka u Europskoj Uniji (28) od 2005. do 2014. godine

Izvor: URL 5

Najvišu stopu rađanja izvan braka posljednjih godina ima Island. Tamo se 2012. godine, najbližu godinu za koju su dostupni podaci, 66,9 % djece rodilo izvan braka. Od još nespomenutih treba izdvojiti Bugarsku i Sloveniju kao primjere bivših socijalističkih država čije su stope izvanbračnih rađanja na razini onih u Sjevernoj Europi. Tako je u Bugarskoj 2015. godine izvan braka rođeno 58,6 %, a u Sloveniji 57,9 % djece. Za usporedbu, iste godine ta je stopa u Švedskoj, koja se smatra jednim od pionira ovoga trenda, iznosila 54,7 %. Iznenadjujuće visoke stope zabilježene su i na Kosovu (42,6 %), a o uzrocima ove pojave bit će riječi u daljnjem tekstu. Stopa rađanja izvan braka je ispod 10 % 2015. godine bila tek u Grčkoj gdje se 8,8 % djece rodi izvan braka (sl. 3). Razmjerno niske stope (10 % - 20 %) zabilježile su i Bosna i Hercegovina (10,7 %), Makedonija (11 %), Bjelorusija (13,8 %), Lihtenštajn (15,1 %), Crna Gora (15,7 %), Cipar (16,6 %) te Hrvatska (18,1 %). Osim spomenutog Islanda, Švedske, Slovenije i Bugarske više od 50 % djece rodi se izvan braka i u Francuskoj (59,1 %), Estoniji (57,9 %), Norveškoj (55,9 %) te Danskoj (53,8 %) (sl. 3).

Sl. 3. Stopa rađanja izvan braka u europskim državama (+ Armenija, Azerbajdžan, Gruzija i Turska) 2015. godine

Izvor: URL 5

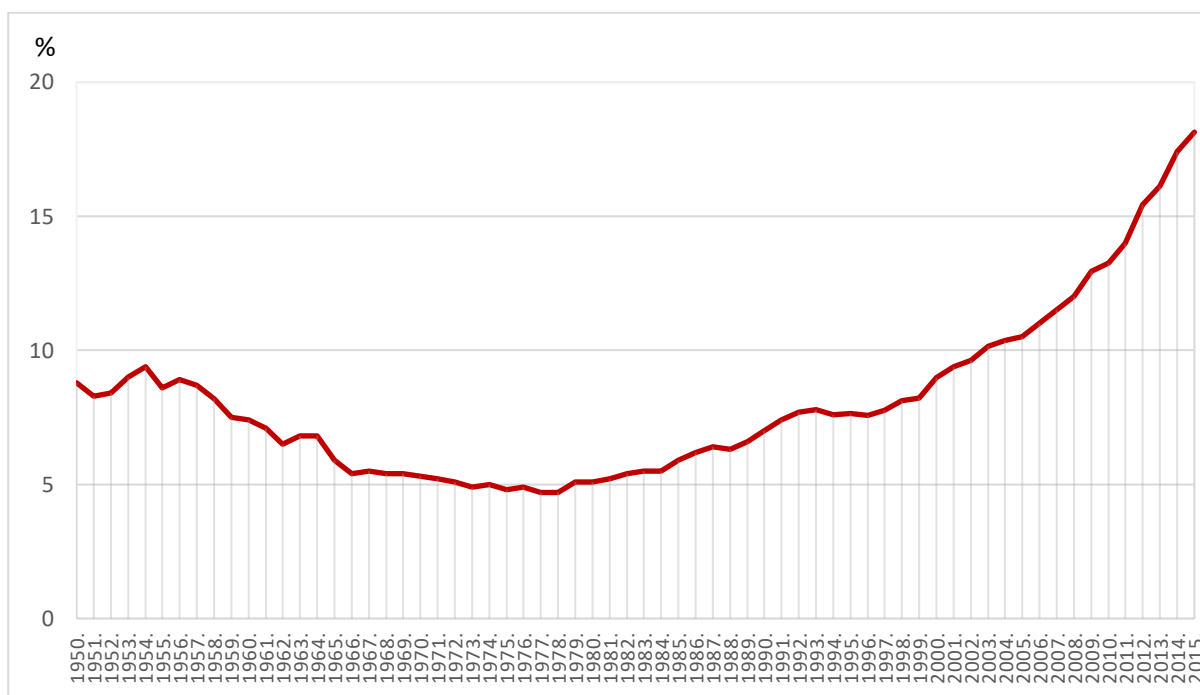
Ovakva geografija rađanja izvan braka posljedica je povijesnog razvoja ovog trenda, osobito nakon 1970-ih. Klüsener, Perelli-Harris i Sanchez-Gasen (2012) istraživali su ovu pojavu u Europi u razdoblju od 1960. do 2007. godine s posebnim naglaskom na državne i regionalne granice kao čimbenika diverzifikacije. Istraživanje je pokazalo da su 1960. godine stope rađanja izvan braka u cijeloj Europi bile niske. Iznimku te godine predstavljao je Island, dijelovi sjevera Švedske i južnog dijela Austrije. Autori navode da je uzrok viših stopa u tim regijama činjenica da su zadržale visoke stope iz razdoblja 19. stoljeća, bez prevelikog utjecaja obiteljskih trendova iz razdoblja poslije Drugoga svjetskog rata. Godine 1975. Europa još uvijek ima niske stope izvanbračnih rađanja. Međutim, u to vrijeme u dijelovima Švedske počinje nešto što će prerasti u trend u većem dijelu Europe. Naime, neke su švedske regije u razdoblju 1960. – 1975. godine doživjele oštar rast stopa kohabitacije i izvanbračnih rađanja. Slične tendencije pokazala su i neka područja Danske i Norveške. U razdoblju od 1975. do 1990. godine trend snažnog rasta stopa javlja se i u Ujedinjenom Kraljevstvu, Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR) te cijeloj Danskoj. Zanimljivo je da su unutar socijalističkih država u tom razdoblju snažnije stope rasta zabilježile Slovenija (unutar Jugoslavije) te Latvija (unutar SSSR-a). Zanimljiv je i primjer Austrije gdje južne pokrajine imaju značajnije više stope od sjevernih. Autori ovu pojavu objašnjavaju tradicijom sklapanja braka poslije rođenja prvog djeteta u tim dijelovima Austrije. Mrđen (1997) objašnjava ovu austrijsku posebnost razlikama pod utjecajem religije. Naime, rađanja izvan braka puno su rjeđa u katoličkom i konzervativnom Tirolu u usporedbi s npr. Štajerskom i Koruškom gdje je utjecaj crkve manji. U razdoblju od 1990. do 2007. godine sve su europske države pokazale trend snažnijeg rasta stopa izvanbračnih rađanja. Prostorno, države Sjeverne i Zapadne Europe u cjelini pokazuju relativno visoke stope s izuzetkom Švicarske. Naime, u toj državi zakonska osnova pogoduje rađanju djece u braku. Situacija u Istočnoj i posebice Jugoistočnoj Europi je složenija. Tako su, primjerice, oštre granice ovog fenomena vidljive između Slovenije i Mađarske s jedne te Hrvatske s druge strane. Još je veća razlika između Bugarske i njoj susjednih država – Grčke i Makedonije. Osim Bugarske, u Jugoistočnoj Europi Kosovo ima razmjerno više stope izvanbračnih rađanja poglavito zbog pojave ceremonijalnog stupanja u brak, bez prijavljivanja braka nadležnim tijelima koje se javlja među Albancima (Stanković i Penev, 2010). Navedeni primjeri govore u prilog tezi da se ovaj demografski trend ne širi Europom po najčešćem obrascu – od sjevera/zapada prema jugu/istoku već da je, pod utjecajem različitih društvenih i kulturnih čimbenika njegova geografija daleko složenija.

8.3. Rađanja izvan braka u Hrvatskoj

U kontekstu velikih razlika stopa rađanja izvan braka u Europi, Hrvatska predstavlja jedan od polova niskih vrijednosti tog pokazatelja. Kao što je već navedeno, spada u red država sa stopom između 10 % i 20 % koje zajedno s Grčkom čine države u kojima je najmanja vjerojatnost rođenja izvan braka. Godine 2015. svega sedam europskih država imalo je nižu stopu rađanja izvan braka.

8.3.1. Trend rađanja izvan braka u Hrvatskoj

Iako bi se to prema današnjim podacima dalo zaključiti, Hrvatska nije oduvijek bila u redu država s najnižim stopama. Naime, 1950. godine stope rađanja izvan braka bile su više nego u Hrvatskoj samo u Austriji, Sloveniji, Njemačkoj, Švedskoj, Portugalu te na Islandu (Mrđen, 1997). Tada se 9 % od ukupnog broja živorođenih u Hrvatskoj rodilo izvan braka. U Austriji, primjerice, 18,3 %, a u Sloveniji 11,8 % (Mrđen, 1997). Međutim, u vremenu od 1950. do danas brojne su države doživjele nagle promjene po pitanju ove problematike, dok se u Hrvatskoj, do devedesetih godina, događaju neusporedivo manje oscilacije. Između 1950. i 1994. stopa se kretala između 4 % i 10 %, a Mrđen (1997) navodi da je s obzirom na taj pokazatelj Hrvatska sličnija državama sredozemne Europe, nego srednjoeuropskim i jugoistočnoeuropskim državama. Tomu u prilog govori i činjenica da je trend ove pojave od 1980-ih u Hrvatskoj i Italiji vrlo sličan pa i gotovo identičan (Mrđen, 1997). Uzgred rečeno, sredozemne države, između ostalog, karakterizira visoka institucionalizacija braka, jake obiteljske veze i recentno niske stope feriliteta (Guerrero i Naldini, 2009). Uzrok tom približavanju Sredozemlju možemo tražiti u činjenici da se nakon relativno visokih stopa zabilježenih 1950. događa, kao i u drugim europskim državama, pad stopa izvanbračnih rađanja nakon Drugoga svjetskog rata. Taj poslijeratni pad stopa u većini država završava sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća Hrvatska predstavlja iznimku jer najnižu stopu ima tek 1978. godine od koje počinje lagani rast (sl. 4). Zanimljivo je da je Hrvatska ponovno dosegla stopu rađanja od 9 % koju je zabilježila 1950. tek 2000. godine. Za usporedbu, Slovenija je svoju stopu iz 1950. ponovno dosegla već 1978., godine u kojoj je Hrvatska zabilježila najnižu stopu od 1950. godine. Snažniji, kontinuirani rast stopa rađanja izvan braka događa se u Hrvatskoj tek od 2000. godine. U petnaest godina, od 2000. do 2015. godine stopa je narasla za 9 postotnih poena. U razdoblju od 1978. do 2000., dakle u 22 godine, stopa je narasla za svega 4,28 postotnih poena (sl. 4).

Sl. 4. Rađanja izvan braka u Hrvatskoj od 1950. do 2015. godine

Izvor: Mrđen, 1997 i Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Kao uzrok činjenice da se relativno visoke stope izvanbračnih rađanja 1950. godine nisu razvile u relativno visoke stope danas, Mrđen (1997) navodi promjene u stopi rađanja izvan braka među ženama srpske nacionalnosti. Naime, srpsko stanovništvo u Hrvatskoj pokazivalo je bitno različite obrasce rađanja od hrvatskog stanovništva. Preciznije, stope rađanja izvan braka 1950. godine među srpskim su stanovništvom bile osjetno veće od onih među hrvatskim. Čak 22,4 % rađanja među Srbima u Hrvatskoj 1950. odnosilo se na izvanbračna rađanja. U isto vrijeme, među Hrvatima, samo se 6 % djece rađalo izvan braka. U takvim uvjetima 40 % svih izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj odnosilo se na rađanja unutar srpske zajednice. Ovo je posebno vrijedilo za područja Korduna, Banovine i općine Pakrac u Zapadnoj Slavoniji gdje se često prakticirao običaj isključivo ceremonijalnog ulaska u brak. „Svojim sudjelovanjem u svadbenom obredu društvena je zajednica priznavala takav brak nevjenčanog para, koji se ni po čemu nije razlikovao od drugih brakova i porodica“ (Mrđen, 1997, 72). U trenutku kad su Srbi u Hrvatskoj promijenili taj obrazac, stope su se zadržale na relativno niskim vrijednostima (Mrđen, 1997). Ovi podaci nagovještavaju i da će etnička struktura igrati važnu ulogu u diferencijaciji izvanbračnog fertiliteta u Hrvatskoj. Recentniji porast od 2000. godine, pod

pretpostavkom da se Srbi nisu vratili na običaje sa sredine prošlog stoljeća, vjerojatno ima drugačije uzroke.

8.3.2. Regionalne razlike

Regionalne razlike u stopama izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj su, u velikoj mjeri, vezane za prostorni raspored srpskog stanovništva. To je posebno vrijedilo 1950. godine kad su najviše stope, one iznad 20 %, zabilježene na prostoru Korduna, Banovine i općine Pakrac (Mrđen, 1997). Navedene prostore karakteriziraju visoki udjeli srpskog stanovništva. Osim navedenih područja, relativno više stope (15 % - 20 %) zabilježene su i u Baranji te u zaleđu grada Zadra. Između 10 % i 15 % izvanbračnih rađanja karakteriziralo je područja Istočne Slavonije i Zapadnog Srijema (bivše općine Osijek i Vukovar) te povijesnih regija Like i Krbave. Zanimljivo je da su općine s najvišim stopama bile na razini nekih zemalja Sjeverne i Zapadne Europe (Mrđen, 1997). Najniže stope, sredinom prošlog stoljeća, zabilježene su u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj, dijelovima Istre te u Središnjoj i Južnoj Dalmaciji. Jasno je da je obilježje svih navedenih prostora razmjerno niskih stopa, visok udio hrvatskog, a nizak udio srpskog stanovništva (Mrđen, 1997). Godine 1990. regionalne razlike su se smanjile, najvećim dijelom zbog navedenih promjena običaja među Srbima u Hrvatskoj. Više od 20 % rođenih izvan braka zabilježile su samo dvije općine – Glina i Donji Lapac. Unatoč smanjivanju razlika, prostori najnižih stopa ostali su oni s velikom većinom hrvatskog stanovništva. Tomu u prilog ide i činjenica da su Srednja i Južna Dalmacija najstabilnije regije, ali i regije s najmanjim relativnim udjelima ove pojave 1990. godine (Mrđen, 1997). Na prostoru istoka Republike Hrvatske, koje je u fokusu ovoga rada, također je došlo do smanjivanja prostornih razlika između 1955. i 1990. godine. Naime, stope su se u tom razdoblju smanjile u svim općinama, a razlika između istočnih i sjeveroistočnih dijelova ove dvije županije (bivše općine Beli Manastir, Osijek i Vukovar) s jedne strane te zapadnih i jugozapadnih dijelova (bivše općine Valpovo, Našice, Đakovo, Vinkovci i Županja) s druge strane su se smanjile. Unatoč smanjenju, razlike su još uvijek postojale. Prostorni kompleks kojega su činile bivše općine Beli Manastir, Osijek i Vukovar i dalje je bilježio razmjerno više stope izvanbračnih rađanja i to 10 % - 20 % prema 3 % - 10 % u zapadnom/jugozapadnom prostornom kompleksu (Mrđen, 1997). Navedene razlike posljedica su različitih povijesno-geografskih i demografskih gena mikrocjelina ovoga prostora. Promatrajući ovaj prostor u cjelini, može se zaključiti da je njegov geografski razvoj bio iznimno složen, a da se ta složenost reflektira i na sadašnjoj demografskoj

slici. Naime, „reljefna i hidrografska otvorenost (napose u smjeru istok – zapad), plodna i za ratarsku proizvodnju izdašna zemlja te kvalitetnim drvom bogate šume (npr. hrasta lužnjaka) od davnine su privlačile stanovništvo, dok su burna povijesna zbivanja tijekom proteklih stoljeća modelirala naseljenost, uzrokujući ponajprije stalna, brojna i intenzivna prostorna kretanja stanovništva i to kako imigracijske i emigracijske struje, tako i migracijska kretanja stanovništva unutar samog istočnog hrvatskog prostora“ (Živić, 2003, 211). Takve složene okolnosti dovode i do spomenutih razlika na mikrorazini. Tako, primjerice, Baranju možemo izdvojiti kao prostor vrlo izraženih razlika u odnosu na ostatak ovog prostora. To se ogleda u mnogo izraženijim oscilacijama u ukupnom kretanju stanovništva, češćim međupopisnim padovima ukupnog broja stanovnika, čestim i brojnim migracijama uslijed izmjena granica (Šašlin, 2005). Sve navedeno rezultiralo je i iznimno složenom nacionalnom strukturom, posebice nakon posljednjeg desetljeća prošloga stoljeća (Šašlin, 2005).

Osim Baranje, u znanstvenim se radovima, po svojoj posebnosti, izdvajaju i neke druge povijesne regije na ovom području. Jukić (2007) izdvaja povijesnu regiju Đakovštine kao primjer demografskog specifikuma u odnosu na ostatak Republike Hrvatske, ali i na ostatak prostora istočnoslavonske ravnice. On, naime, navodi da se Đakovština od okolnog prostora razlikovala razmjerno većim stopama nataliteta kroz duže vremensko razdoblje. Te su stope konstantno bile više od prosjeka istočnoslavonskog prostora, a osobito od nacionalnog prosjeka. Takva se razlika do danas umanjila i nije više toliko osjetna. Migracije su, s druge strane, u ovoj povijesnoj regiji imale klasičan istočnoslavonski migracijski obrazac izlazno-ulaznog prostornog kretanja.

I ostale povijesne regije na ovom području imaju svoje posebnosti u demografskom razvoju koje se reflektiraju i na njihovu suvremenu demografsku sliku u prvim desetljećima 21. stoljeća.

8.3.3. Čimbenici izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj

Kako je već ranije spomenuto, evidentno je da etnička struktura igra veliku ulogu kod prostornih razlika pojave rađanja izvan braka. To potvrđuje i Pavić (2014) u svom istraživanju čimbenika izvanbračnih rađanja u Hrvatskoj. Naime, etnička pripadnost oca detektirana je kao jedan od glavnih čimbenika učestalosti rađanja izvan braka. Dokazano je da očevi pripadnici nacionalnih manjina imaju veću šansu dobiti dijete izvan braka od očeva

hrvatske nacionalnosti (Pavić, 2014). S rezultatima ovog istraživanja sinkrona su i otkrića Mrđen (1997) koja je stavila fokus na najbrojniju, srpsku nacionalnu manjinu. Osim Srba, Pavić (2014) izdvaja i romsku manjinu kao onu kod koje su izvanbračna rađanja osjetno učestalija.

Osim etničke pripadnosti očeva, izdvaja se još nekoliko ključnih društvenih i gospodarskih čimbenika. Tako, primjerice, starost majke utječe na učestalost izvanbračnih rađanja. Utvrđeno je da je vjerojatnost rađanja izvan braka veća kod starijih majki. Isto tako, češće izvan braka rađaju nezaposlene i uzdržavane žene. Dakle, vjerojatnost je posebno velika kod starijih nezaposlenih i uzdržavanih majki među kojima je i velik udio domaćica (Pavić, 2014). Obrazovanost očeva također se navodi kao iznimno bitan čimbenik. Očevi s višim obrazovanjem imaju manju šansu dobiti dijete izvan braka (Pavić, 2014).

Navedena otkrića nisu u skladu s promatranjem fenomena recentnih rasta stopa izvanbračnih rađanja kroz prizmu druge demografske tranzicije. Ona naime uzrok ovome trendu vide u psihološkim i društvenim promjenama na razini pojedinca. Nositelji tih promjena najčešće su emancipirani, obrazovaniji i ekonomski stabilniji slojevi društva (Pavić, 2014). Imajući to u vidu, za pretpostaviti je da će veći udjeli rađanja izvan braka biti upravo u tim društvenim slojevima. Međutim, ovo hrvatsko i brojna istraživanja u bivšim socijalističkim zemljama otkrivaju da je rađanje izvan braka svojstvenije nižim, slabije obrazovanim i često ekonomski nestabilnim slojevima društva (Pavić, 2014). Istraživači s američkog sveučilišta Yale također govore ovoj tezi u prilog, navodeći da su neki europski suburbiji postali zadnji bastioni bračnog rađanja. Imajući u vidu da u predgrađima mahom žive ljudi višeg dohotka i obrazovanja, poveznica s istraživanjima u bivšim socijalističkim državama je jasna (Seltzer, 2000). Zbog navedenih činjenica treba ovaj fenomen i na prostoru Osječko-baranjske te Vukovarsko-srijemske županije promatrati u svjetlu vezanja ovog trenda za niže društvene slojeve i nacionalne manjine.

9. Rezultati istraživanja

Kako bi usporedili obilježja pojave izvanbračnog rađanja u promatranom području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije s otkrivenim obilježjima iz dosadašnjih istraživanja na ovu temu, prvo će se predstaviti rezultati istraživanja u navedenim dvjema županijama.

9.1. Trend rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji

U razdoblju od 1995. do 2015. godine u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji rodilo se 147 380 djece od kojih 13 540 izvan bračne zajednice. U relativnim odnosima, djece rođene izvan braka bilo je 9,19 %. Ako usporedimo te brojeve s brojevima na nacionalnoj razini, možemo utvrditi da su rađanja izvan braka na promatranom području dvije županije manje učestala nego na razini Republike Hrvatske. Naime, u razdoblju na kojemu se provodilo istraživanje, u Hrvatskoj je rođeno 897 063 djece, a od toga njih 101 267 izvan braka. To znači da je 11,29 % živorođenih u Hrvatskoj, od 1995. do 2015. godine rođeno izvan braka. Dakle, stopa rađanja izvan braka je za 2,1 postotnih poena manja u promatranim županijama u odnosu na Republiku Hrvatsku u cjelini. Ako se spustimo na razinu svake županije, možemo vidjeti da je učestalost rađanja izvan braka u ovom razdoblju veća u Osječko-baranjskoj županiji. U toj je županiji broj rađanja iznosio 106 111, od toga izvan braka 10 188. S druge strane, u Vukovarsko-srijemskoj županiji rodilo se 41 269, a izvanbračno 3 352. Razlika je bolje vidljiva promatrajući stopu rađanja izvan braka. Ona u Osječko-baranjskoj županiji iznosi 9,60 %, a u Vukovarsko-srijemskoj 8,12 %. Također, vidljivo je da su stope na razini županija niže od nacionalnog prosjeka i to za 1,69 postotnih poena u slučaju Osječko-baranjske te za 3,17 postotnih poena u slučaju Vukovarsko-srijemske županije.

Najveći apsolutni broj djece rođene izvan braka na području Osječko-baranjske županije zabilježen je 2014. godine, dok je najviše rođenih izvan braka u Vukovarsko-srijemskoj bilo 2013., njih 197 (tab. 3). Istodobno, na razini čitave Hrvatske, najveći je broj djece izvan braka rođen 2014. godine i to njih 6889. Najmanji broj rođenih izvan braka u Osječko-baranjskoj županiji, 213, zabilježen je 1996. godine, u Vukovarsko-srijemskoj 1995. godine, kao i na razini Republike Hrvatske (tab. 3). Očekivano, naselja s najvećim apsolutnim brojem rođenih izvan braka bila su naselja s najvećim apsolutnim brojem stanovnika. Tako je najveći broj rođenih

izvan braka u Osječko-baranjskoj županiji od 1995. do 2015. godine zabilježio Osijek (1825), a u Vukovarsko-srijemskoj Vinkovci (707). Najmanji apsolutni broj rođenih izvan braka u Vukovarsko-srijemskoj županiji imalo je naselje Čelije u općini Trpinja. Tamo se u dvadeset godina tek jedno dijete rodilo izvan braka. U Osječko-baranjskoj županiji 14 naselja nije zabilježilo pojavu izvanbračnih rađanja u dvadesetogodišnjem razdoblju i to: Sokolovac (Kneževi Vinogradi), Ordanja (Koška), Ovčara i Paučje (Levanjska Varoš), Malinovac (Magadenovac), Brezovica i Marjanski Ivanovci (Marijanci), Kelešinka i Ostrošinci (Podgorač), Gezinci (Podravska Moslavina), Svetoblažje (Trnava), Blanje (Viljevo) te Hrastovac i Lipovac Hrastinski u općini Vuka. Navedeno se, naravno, odnosi na naselja koja su zabilježila bar jednog živorođenog u promatranom razdoblju.¹

Tab. 3. Broj rođenih izvan braka u Republici Hrvatskoj te županijama Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj od 1995. do 2015. godine

Godina	Osječko-baranjska	Vukovarsko-srijemska	Republika Hrvatska
1995.	229	126	3495
1996.	213	130	3654
1997.	260	130	3773
1998.	340	149	3820
1999.	274	140	3714
2000.	294	165	3927
2001.	301	161	3845
2002.	291	139	3856
2003.	289	159	4026
2004.	307	161	4183
2005.	321	185	4464
2006.	336	169	4562
2007.	321	169	4823
2008.	328	149	5260
2009.	360	189	5768
2010.	354	161	5752
2011.	361	149	5768
2012.	414	184	6444
2013.	422	197	6442
2014.	435	175	6889
2015.	386	165	6802

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U navedenom razdoblju rađanja izvan braka u ove dvije županije iznosila su 13,38 % od ukupnog broja rođenih izvan braka u Republici Hrvatskoj. U Osječko-baranjskoj županiji

¹ U sedam naselja promatranih županija od 1995. do 2015. nije zabilježen niti jedan živorođeni.

rodilo se 10,07 % ukupnog broja rođenih izvan braka u Hrvatskoj, a u Vukovarsko-srijemskoj 3,31 %.

Za usporedbu, prema popisu 2011. godine u ove dvije županije živjelo je 11,31 % ukupnog stanovništva Hrvatske. U Osječko-baranjskoj županiji živjelo je 7,11 % hrvatske populacije, a u Vukovarsko-srijemskoj 4,19 % (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.). Vidljivo je da je zastupljenost ovoga područja u rađanjima izvan braka veća nego udio u ukupnom stanovništvu. Isto vrijedi i za Osječko-baranjsku županiju dok je kod Vukovarsko-srijemske zastupljenost u rađanjima izvan braka manja od zastupljenosti u ukupnom stanovništvu. Najveća zastupljenost ovog područja u rađanjima izvan braka na nacionalnoj razini bila je 1998. godine, kad se 12,80 % rođenih izvan braka u Republici Hrvatskoj odnosilo na teritorij ove dvije županije. Udio promatranog područja u rađanjima izvan braka na nacionalnoj razini kontinuirano se smanjuje od 2005. godine i 2015. je iznosio 8,10 % (tab. 4).

Tab. 4. Rođeni izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji u ukupnom broju rođenih izvan braka u Republici Hrvatskoj od 1995. do 2015. godine

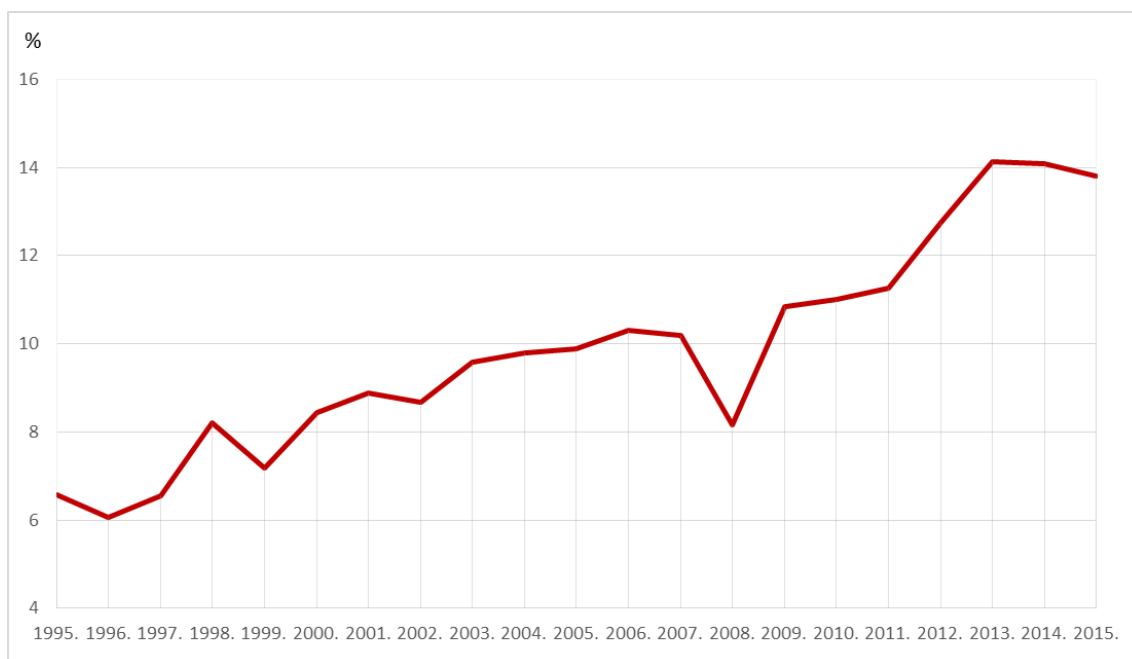
Godina	Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska	Republika Hrvatska	Udio (%)
1995.	355	3495	10,16
1996.	343	3654	9,39
1997.	390	3773	10,34
1998.	489	3820	12,80
1999.	414	3714	11,15
2000.	459	3927	11,69
2001.	462	3845	12,02
2002.	430	3856	11,15
2003.	448	4026	11,13
2004.	468	4183	11,19
2005.	506	4464	11,34
2006.	505	4562	11,07
2007.	490	4823	10,16
2008.	477	5260	9,07
2009.	549	5768	9,52
2010.	515	5752	8,95
2011.	510	5768	8,84
2012.	598	6444	9,28
2013.	619	6442	9,61
2014.	610	6889	8,85
2015.	551	6802	8,10

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U dvadesetogodišnjem razdoblju, 1995. – 2015., stopa izvanbračnih rađanja na promatranom je području porasla za 7,25 postotnih poena, tj. sa 6,56 % 1995. na 13,81 % 2015. godine.

Bazni indeks za 2015. godinu (1995.=100) iznosi 210,56, što znači da je stopa više nego udvostručena u promatranom razdoblju. U Osječko-baranjskoj županiji stopa je rasla za 8,37 postotnih poena, s 6,76 % 1995. na 15,13 % 2015. godine. Bazni indeks za 2015. u ovoj županiji iznosi 223,82. Stopa rađanja izvan braka u Vukovarsko-srijemskoj županiji rasla je za 5,24 postotna poena, s 6,23 % 1995. na 11,47 % 2015. godine. Bazni indeks 2015. iznosio je 184,11.

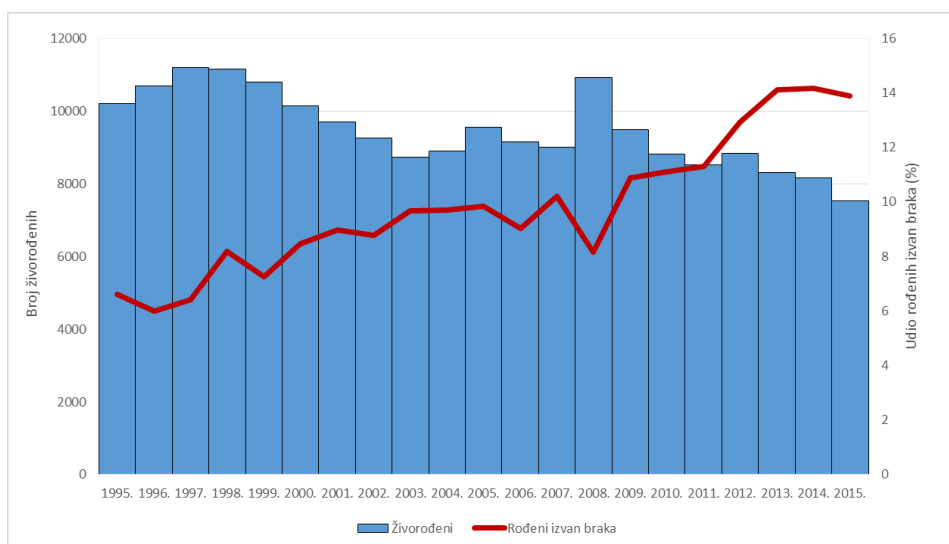
Općenito, možemo reći da je stopa rađanja izvan braka u obje županije rasla u promatranom razdoblju, ali se kretanje tog trenda kroz godine razlikuje. Cijelo promatrano područje ne bilježi kontinuirani rast stopa u čitavom razdoblju. Naime, 1996., 1999., 2002., 2008., 2014. i 2015. godine zabilježen je pad stope u odnosu na prethodnu godinu. Najveći pad u odnosu na prethodnu godinu zabilježen je 2008. godine kad je stopa rađanja izvan braka pala s 10,17 % na 8,17 %, najnižu razinu na kojoj je bila još od 1999. godine. Trend se nije nastavio sljedeće 2009. godine, štoviše vratio se na, do tada, najvišu razinu u promatranom razdoblju od 10,84 %. Nakon 2008. nije bilo toliko snažnih oscilacija, a zamjetan je trend pada stopa izvanbračnih rađanja uzastopno u dvije posljednje promatrane godine, 2014. i 2015. (sl. 5).

Sl. 5. Stopa rađanja u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Najznačajniji rast uočen je s već spomenute 2008. na 2009. godinu kad stopa raste s 8,17 % na 10,84 %, a lančani indeks za 2009. godinu iznosi 132,73. Razmjerno snažniji rast dogodio se i s 1997. na 1998. godinu te s 1999. na 2000. godinu. Verižni indeks 1998. godine iznosio je 125,41, a 2000. godine 117,73. Najdulje kontinuirano razdoblje rasta, u trajanju od pet uzastopnih godina, zabilježeno je između 2009. i 2013. godine. Samo u dva navrata zabilježen je pad stopa izvanbračnih rađanja dvije godine uzastopno. To vrijedi za razdoblje 2007. – 2008. te 2014. – 2015. godina (sl. 5). Da bi nam kretanje stopa rađanja izvan braka bilo što jasnije, valja promotriti i odnos rađanja izvan braka s ukupnim brojem rađanja na promatranom području u navedenom razdoblju. Analizirajući taj odnos može se primijetiti da postoji korelacija ove dvije kategorije. Naime, lako je uočiti da se stopa rađanja izvan braka prema ukupnom broju rađanja odnosi gotovo obrnuto proporcionalno (sl. 6). Tako u razdobljima rasta ukupnog broja rađanja možemo primijetiti pad stopa izvanbračnih rađanja i obrnuto. Odličan primjer ovog odnosa pruža 2008. godina. Već je napomenuto da te godine imamo osjetan pad stope izvanbračnih rađanja, štoviše, najveći u promatranom razdoblju. Analizirajući podatke o ukupnom broju rađanja, vidimo da te godine dolazi i do oštrijeg rasta živorođene djece. Iznimku predstavlja, primjerice, 1998. godina. Te godine dolazi do laganog smanjenja broja živorođenih, a do osjetnijeg rasta stopa rađanja izvan braka. Kod analize i tumačenja ove pojave treba uzeti u obzir da je 1998. godina mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja pa i to djelomično može imati utjecaja na statističke anomalije ovoga tipa.

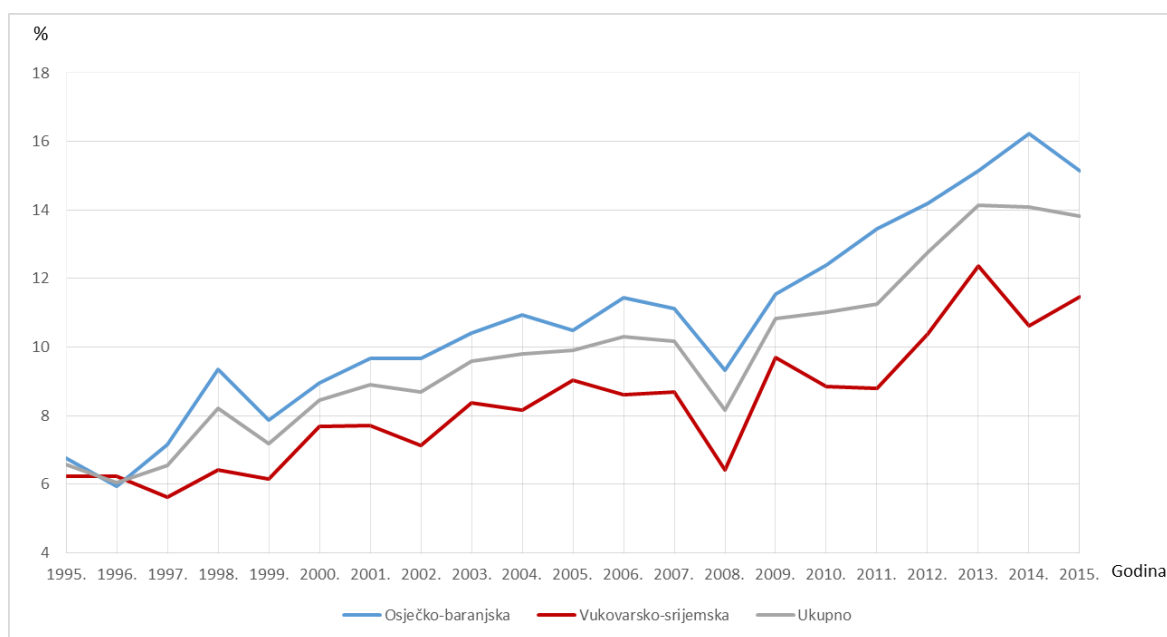

Sl. 6. Ukupan broj živorođenih i stopa rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Osim odstupanja 2008. godine, vidljivo je i da posljednje dvije godine, 2014. i 2015., stope rađanja izvan braka opadaju iako ukupan broj živorođenih također bilježi pad. Može se primijetiti i da je ukupan broj živorođenih 2015. godine prvi puta u promatranom razdoblju pao ispod 8000, a da je od 2000. godine samo 2008. broj živorođenih bio iznad 10 000.

Promatrajući kretanje stopa izvanbračnih rađanja od 1995. do 2015. godine na razini svake pojedine županije, potvrđuje se već spomenuto na početku ove analize. Vukovarsko-srijemska županija, u odnosu na Osječko-baranjsku i nacionalni prosjek pokazuje manju vjerojatnost rođenja izvan braka. Takav je odnos ove dvije županije prisutan u gotovo cijelom razdoblju. Naime, u devetnaest od promatranih dvadeset godina stope rađanja izvan braka niže su u Vukovarsko-srijemskoj u odnosu na Osječko-baranjsku županiju. Samo je 1996. godine vjerojatnost rođenja izvan braka bila veća u Vukovarsko-srijemskoj (sl. 7).

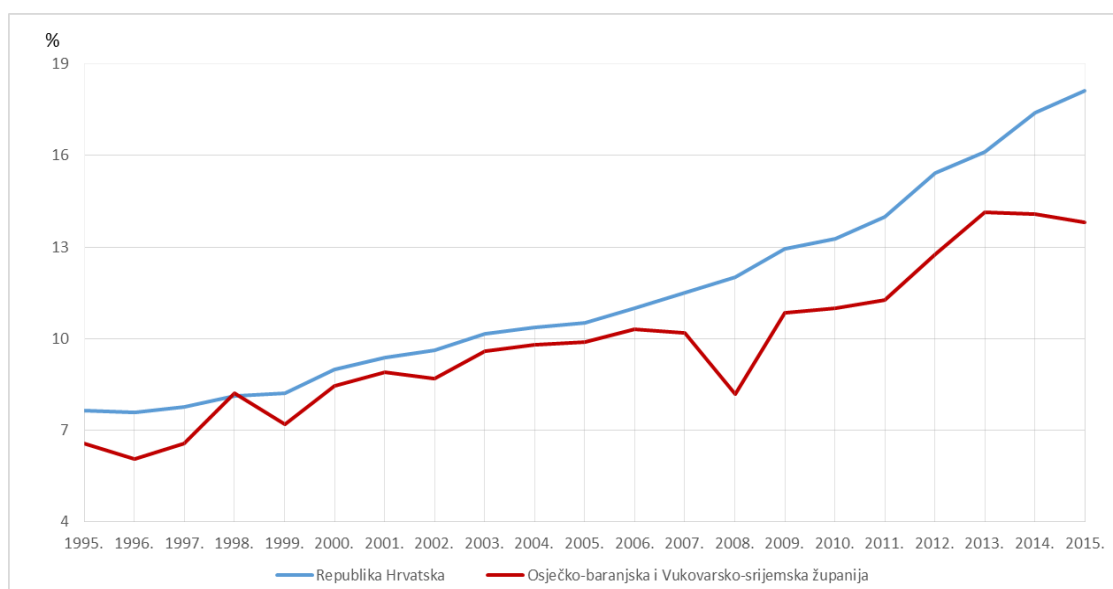

Sl. 7. Stopa rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji te na cijelom istraživanom području od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U razdoblju od 1998. do 2003. stope u ove dvije županije kreću se gotovo simultano s tim da se stopa Vukovarsko-srijemske kreće na nižim razinama. Razlika u tom razdoblju iznosi između 1 % i 3 %. Nakon 2003. dolazi do češćeg razmimoilaženja krivulje kod ove dvije županije. Tako primjerice već 2004. stopa u Osječko-baranjskoj županiji raste, a u Vukovarsko-srijemskoj opada. Isto se događa i 2006., 2010., 2011. i 2014. godine. Obrnuta se situacija

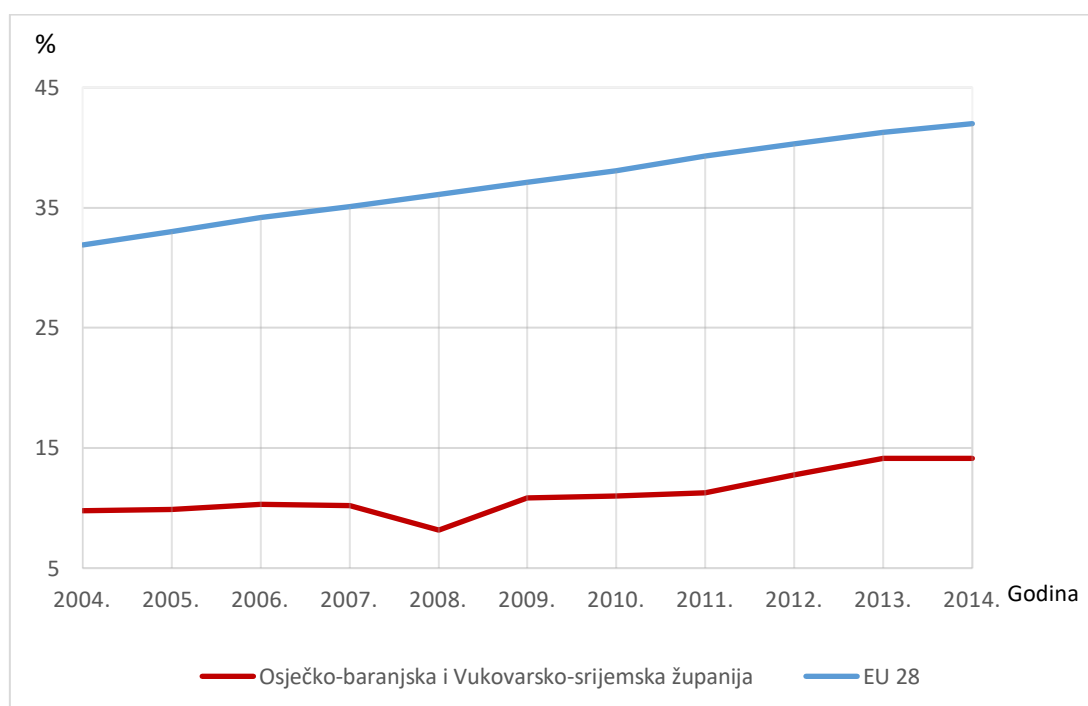
dogođa 2005., 2007. i 2015. godine. Treba napomenuti i da je razlika između dvije županije bila najveća 2011. i 2014. godine. Godine 2011. stopa je u Osječko-baranjskoj županiji bila veća za 4,64 postotna poena, a 2014. za 5,62 postotna poena. Kad usporedimo kretanje stopa rađanja izvan braka na promatranom području dvije najistočnije županije s kretanjem stopa na nacionalnoj razini, vidljivo je da su stope gotovo čitavo razdoblje od 1995. do 2015. ispod nacionalne razine (sl. 8). Iznimku predstavlja 1998. kad je stopa na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije iznosila 8,21 % dok je stopa na razini Republike Hrvatske iznosila 8,12 %. Stope izvanbračnih rađanja na razini Republike Hrvatske i na razini dvije promatrane županije najbliže su u razdoblju od 2000. do 2006. godine. Nakon zaključne godine toga razdoblja dolazi do povećanja razlike koja kulminira 2015. godine. Može se zaključiti da je nakon 2006. godine došlo do usporavanja rasta stopa izvanbračnih rađanja u dvije promatrane županije u usporedbi s rastom na nacionalnoj razini. Ako se vratimo na analizu kretanja na razini svake pojedine županije (sl. 7) jasno je da do tog usporavanja dolazi poglavito zbog oscilacija u kretanju stope na području Vukovarsko-srijemske županije. Osim spomenute 1998. godine, najmanja je razlika zabilježena 2001. i to 0,49 postotna poena. Najveća razlika dogodila se 2015. godine. Te godine stopa je na razini Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije, u odnosu na nacionalni prosjek, bila niža za 4,32 postotna poena.

Sl. 8. Stopa rađanja izvan braka na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije te na području Republike Hrvatske od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U usporedbi s prosjekom Europske unije pokazuju se još veće razlike u stopama rađanja izvan braka. Te su razlike više prisutne u vrijednostima stopa nego u trendu. U deset godina stopa na razini Europske unije s 28 članica rasla je za 9,4 postotna poena, tj. s 31,9 % na 42 %. U istom razdoblju, u promatrane dvije županije stopa je rasla za 4,6 postotnih poena, preciznije s 9,8 % na 14,14 %. Dakle, u oba prostorna kompleksa primjećuje se rast stopa rađanja izvan braka u promatranom razdoblju s tim da su vrijednosti Europske unije na osjetno višim razinama od onih u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji.

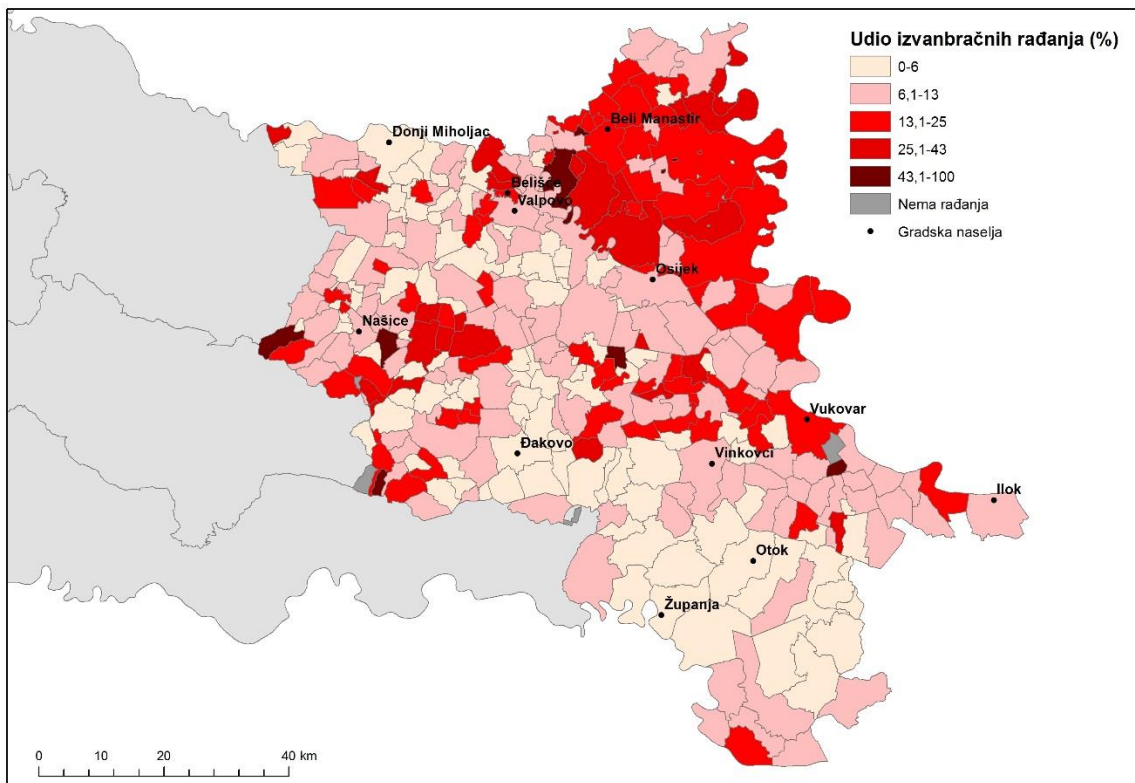
Sl. 9. Stope rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji te Europskoj uniji 28 članica od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

9.2. Prostorne razlike rađanja izvan braka

Osim trenda pojave izvanbračnih rađanja u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, jedan od ciljeva rada naglašava potrebu istraživanja prostorne distribucije ove pojave, tj. stopa rađanja izvan braka kao njezinog osnovnog pokazatelja. Kartografski prikazi koji su nastali kao rezultat prikupljanja, obrade i analize statističkih podataka pokazuju kako je prostor Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske, s obzirom na pokazatelje izvanbračnog fertiliteta, prilično jasno regionaliziran. Najjasniju prosječnu sliku ovog područja

možemo vidjeti na tematskoj koropletnoj karti koja prikazuje distribuciju stopa rađanja izvan braka na razini naselja, u cijelom promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju, od 1995. do 2015. godine. Upravo na tom prikazu najjasnije se percipira naglašena regionalizacija istočnoslavonskog, baranjskog i zapadnosrijemskog prostora. Naime, na promatranom se području može uočiti relativno jasna granica nekoliko prostornih kompleksa koji su obilježeni višim ili nižim stopama izvanbračnih rađanja (sl. 10).

Sl. 10. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Najjasnije izdvojen prostor viših stopa rađanja izvan braka je onaj na sjeveroistoku promatranog područja koji se podudara s prostorom povijesne regije Baranje. Već letimičnim pogledom na kartu uočava se homogenost ovog prostora te njegova diferencijacija u odnosu na područja koja ga okružuju. Na gotovo čitavom prostoru Baranje stope rađanja izvan braka više su od 13 % što je približno prosjeku cijelog područja 2015. godine. Ako uzmemo u obzir dvadesetogodišnji prosjek područja od 9,19 %, jasno je da je prostor Baranje obilježen

vrijednostima višim od prosjeka čitavog promatranog područja. Za najveći broj naselja u Baranji vrijednosti su više od prosjeka bar za najmanje četiri postotna poena. Više od pet naselja zabilježilo je i stopu između 25,1 % i 43 %. U tu skupinu, između ostalih, ulaze naselje Darda (27,67 %), Jagodnjak (26,83 %) i Vardarac (34,56 %). Nekoliko naselja zabilježilo je i stopu iznad 43 % pa možemo reći da su se vrijednostima približila državama Sjeverne i Zapadne Europe. Valja primijetiti da su ta naselja smještena u jugozapadnom dijelu Baranje, a u sastavu su općina Jagodnjak i Čeminac. Može se izdvojiti naselje Bolman u općini Jagodnjak (53,27 %) te naselje Mitrovac u općini Čeminac sa 66,67 % rođenih izvan braka od 1995. do 2015. godine. Treba napomenuti da se kod naselja Mitrovac radi o naselju s malim brojem stanovnika u kojemu nije zabilježen veći broj rađanja pa je ova stopa, između ostaloga, rezultat zakona malih brojeva. Iznimku od razmjerno visokih stopa izvanbračnih rađanja u Baranji predstavlja općina Draž na samom sjeveru ove povijesne i vernakularne regije. U naseljima te općine, izuzev naselja Batina (29,46 %) i Gajić (14 %), stopa ne prelazi vrijednost od 13 %. O uzrocima ovakvog odstupanja općine Draž bit će riječi u daljnjem tekstu. Osim naselja u općini Draž primjećuje se još nekoliko naselja s nižim stopama rađanja izvan braka, u pravilu u središnjem dijelu Baranje, po liniji sjever – jug.

Osim Baranje, može se primijetiti još nekoliko prostornih kompleksa s većom učestalošću visokih stopa izvanbračnih rađanja. To je prije svega područje koje se od teritorija upravnog grada Vukovara ljevasto širi prema zapadu. Taj, uvjetno rečeno, lijvak definira s južne strane Vinkovački kraj, sa zapada širi prostor Đakovštine, a na sjeveru naselja smještena južno i jugoistočno od Osijeka. Iz geografske perspektive, nemoguće je ne primijetiti da se izdvojeni prostorni kompleks gotovo poklapa s prostorom Đakovačko-vukovarske lesne zaravni izuzevši naselja Đakovštine i bez jačeg suženja na području Vinkovaca. Na sjeverozapadnom dijelu kompleksa nalaze se naselja općine Šodolovci dok ga na jugozapadu definira naselje Vrbica u općini Semeljci na gravitacijskom području Đakova. Između baranjskog i navedenog prostornog kompleksa, uz granicu sa Republikom Srbijom, visokim stopama rađanja izvan braka ističu se i naselja općina istočno od Osijeka – Erduta i Dalja. Treba reći da navedene prostorne cjeline obilježava puno manja homogenost u usporedbi s prostorom Baranje.

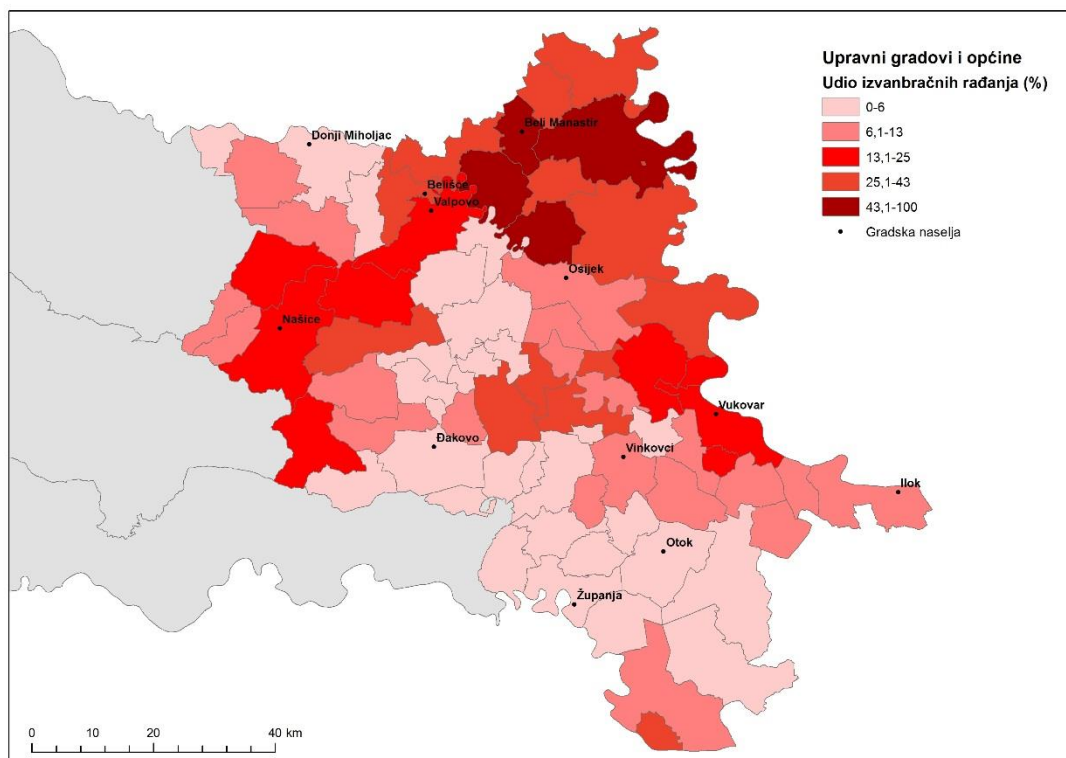
Više stope rađanja izvan braka bilježe se i u prostoru južno i istočno od Našica te u nekim naseljima krajnjeg zapadnog dijela Đakovštine. Riječ je o naseljima koja su se smjestila u prigorskim krajevima Dilja i Krndije, a koji u demografskom smislu pokazuju vrlo slabe dinamike. Od tri spomenuta kompleksa razmjerno viših stopa rađanja izvan braka, ovaj koji

vezujemo uz šire područje Našica te obronke Dilja i Krndije najmanje je homogen. Ujednačenost prekida područje grada Našica, prostor sjeverno i sjeverozapadno od Našica te diskontinuitet prema naseljima zapadnog dijela Đakovštine.

S druge strane, mogu se izdvojiti i jasne prostorne cjeline razmjerno niskih stopa rađanja izvan braka. Radi lakše orijentacije vezani su za gradska naselja oko kojih se nalaze. Na taj način izdvojena su četiri prostorna kompleksa koji u promatranom razdoblju predstavljaju razmjerno homogena područja niskih stopa rađanja izvan braka ($< 13\%$). Najmanji od četiri promatrana je kompleks oko grada Donjeg Miholjca, zatim prostorni kompleks oko grada Đakova koji se u većini promatranog razdoblja nastavlja na naselja jugozapadno od Osijeka, a u pojedinim godinama obuhvaća i grad Osijek. Osim toga, s ovim je prostorom povezan i prostor naselja južno od Valpova. Na jugoistoku promatranog područja izdvajaju se kompleksi oko Županje i Otoka u koji možemo ubrojiti i područje grada Vinkovaca. Šira područja Osijeka i Vinkovaca ne možemo izdvojiti u zasebne cjeline jer predstavljaju granična područja prema onima s relativno velikom vjerojatnošću rađanja izvan braka. To je u slučaju Osijeka prostor Baranje, a u slučaju Vinkovaca naselja sjeverno od samoga grada. Ovakvom analizom možemo ustvrditi da su Donji Miholjac, Đakovo, Županja i Otok svojevrsna žarišta niskih stopa izvanbračnih rađanja u ovom dijelu Republike Hrvatske. U svim tim gradskim naseljima, ali i širim područjima koji ih okružuju stopa oscilira oko 5% . Tako je u cjelokupnom razdoblju od 1995. do 2015. godine rođenih izvan braka u Donjem Miholjcu bilo $5,19\%$, u Đakovu $4,84\%$, u Županji $5,69\%$, a u Otoku $4,92\%$. U okolici ovih gradskih naselja nalaze se i brojna druga naselja sa stopom ispod 5% . Tako primjerice naselje Đurđanci u sastavu upravnog grada Đakova bilježi svega $0,93\%$ izvanbračnih rađanja u dvadesetogodišnjem razdoblju. U županjskom prostornom kompleksu, primjerice, u razmjerno velikom općinskom središtu Štitar svega $2,71\%$ od ukupno živorođenih u dvadeset godina bilo je rođeno izvan braka.

Treba spomenuti i naselja koja odstupaju od generalne razine ovih stopa u svom okružju. Tako se u županjskom kompleksu izdvaja pogranično naselje Gunja koje u svim godinama koje obuhvaća ovo istraživanje pokazuje razmjerno visoke stope rađanja izvan braka. U prostoru oko Donjeg Miholjca tijekom većine promatranog razdoblja visokim stopama izvanbračnih rađanja izdvaja se naselje Martinci Miholjački u općini Podravska Moslavina na samom sjeverozapadu Osječko-baranjske županije. Zanimljivo je i naselje Vrbica koje je po svojim stopama sličnije naseljima susjedne općine Šodolovci nego naseljima domicilne općine Semeljci. Na području upravnog grada Našica izdvaja se naselje Vukojevci gdje je dvadesetogodišnja stopa iznad 60% .

Navedeni prostorni kompleksi koji se razlikuju po učestalosti rađanja izvan braka unutar njihovih populacija vidljivi su i na karti s podjelom na upravne gradove i općine (sl. 11). Štoviše, kod takvog prikaza još se lakše uočavaju jasne prostorne cjeline te navedene granice.

Sl. 11. Rađanja izvan braka u upravnim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine

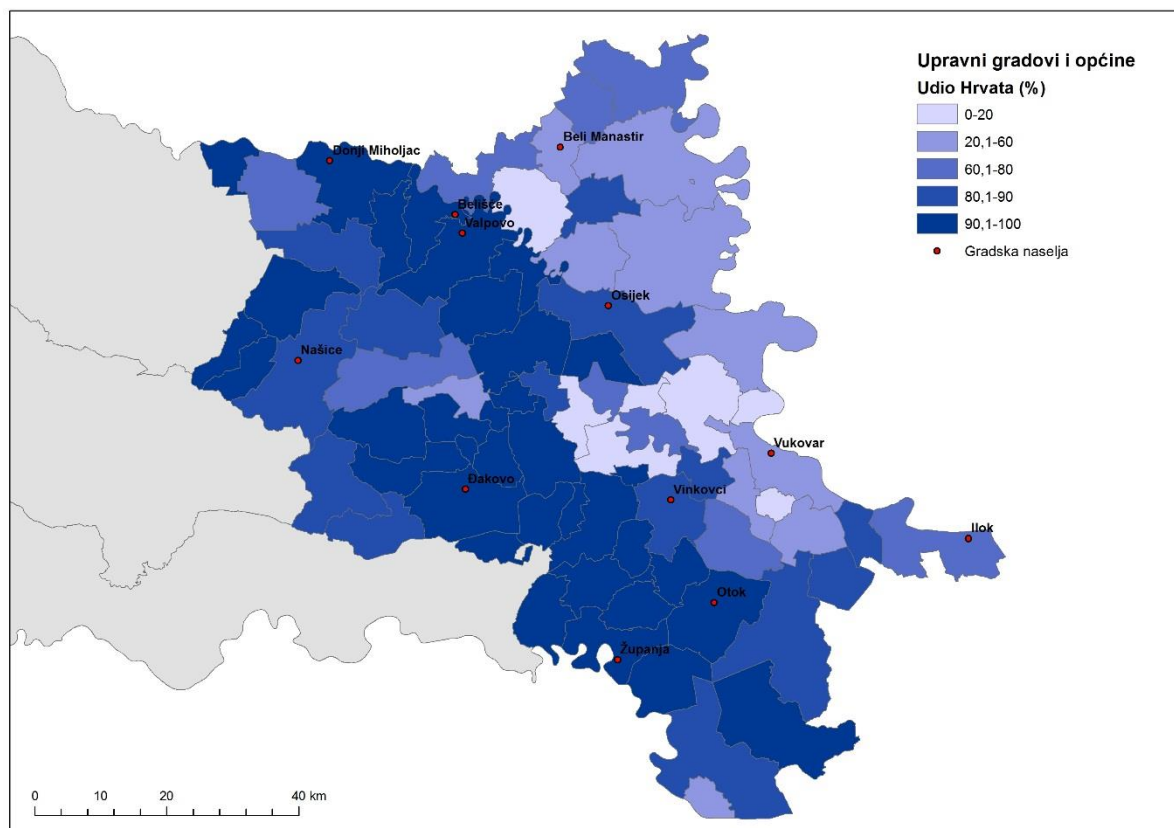
Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Na kartografskom prikazu jasno su naglašena spomenuta područja. Prostor baranjskih općina predstavlja prostor kontinuirano viših stopa rađanja izvan braka, a isto vrijedi i za općine u bazenu omeđenom Vukovarom na istoku, Vinkovcima na jugu, Đakovštinom na zapadu te općinama južno od Osijeka na sjeveru. Analizirajući baranjski prostor moguće je zamijetiti da općine Darda, Jagodnjak, Kneževi Vinogradi te upravni grad Beli Manastir imaju nešto više stope od ostalih jedinica lokalne samouprave. Te četiri jedinice oblikuju prostornu cjelinu koja se polukružno proteže od Darde na jugu, preko općine Jagodnjak i upravnog grada Belog Manastira do pogranične općine Kneževi Vinogradi tvoreći, uvjetno rečeno, oblik potkove. Vidljiva je i izdvojenost Našičkog kraja na osnovi viših stopa izvanbračnih rađanja. Jasno su izdvojeni i prostorni kompleksi razmjerno nižih stopa i to donjomiholjački, đakovački, županjski i otočki kompleks. Primjetan je i produžetak đakovačkog kompleksa na općine

jugozapadno od Osijeka koji prate glavni prometni pravac Đakovo – Osijek. Izdvojenost pogranične općine Gunja u županjskom kraju vidljiv je i na ovom prikazu kao mikrojezgra razmjerno viših stopa izvanbračnih rađanja.

9.3. Etnička struktura upravnih gradova i općina 2011. godine

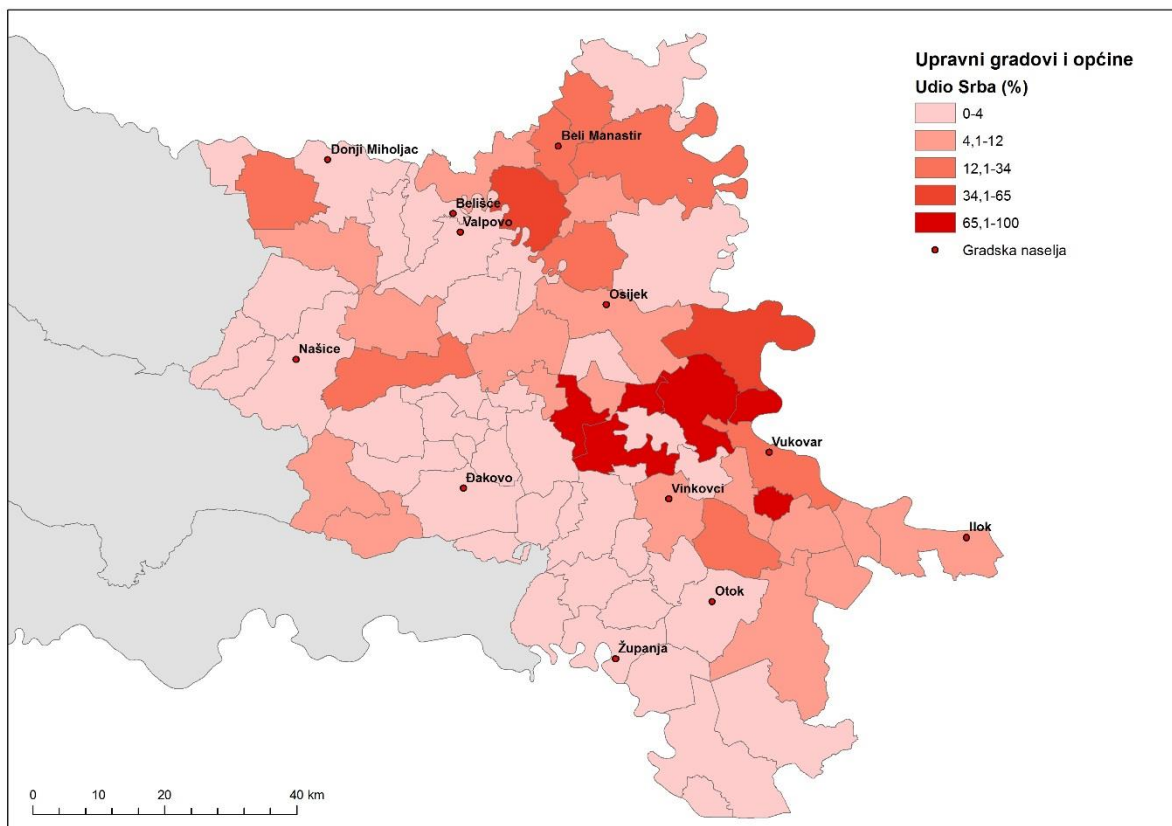
Analiza etničke strukture na razini upravnih gradova i općina napravljena je na temelju podataka iz posljednjeg popisa stanovništva, onog iz 2011. godine. Dovodeći u vezu etničku strukturu i stopu rađanja izvan braka, može se primijetiti da su stope izvanbračnih rađanja razmjerno više u područjima s manjim relativnim udjelom Hrvata (sl. 12). To je osobito vidljivo usporednom analizom tematskih karata.

Sl. 12. Udio Hrvata u upravnim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine

Kako je srpska nacionalna manjina najbrojnija na promatranom području, razmatrali su se i udjeli te manjine. Najveći udjeli Srba u promatranom su području u općinama sjeveroistočno i južno od Vukovara: Negoslavci, Markušica, Trpinja, Borovo, Šodolovci. Viši se udjeli opažaju i u Baranji (Jagodnjak, Darda...), Srijemu te u općinama sjeverno i sjeveroistočno od Našice (sl. 13). Manje od 4 % Srba zabilježeno je u područjima koji pokazuju najniže stope rađanja izvan braka (područja oko Donjeg Miholjca, Đakova, Županje, Otoka...).

Sl. 13. Udio Srba u upravnim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije 2011. godine

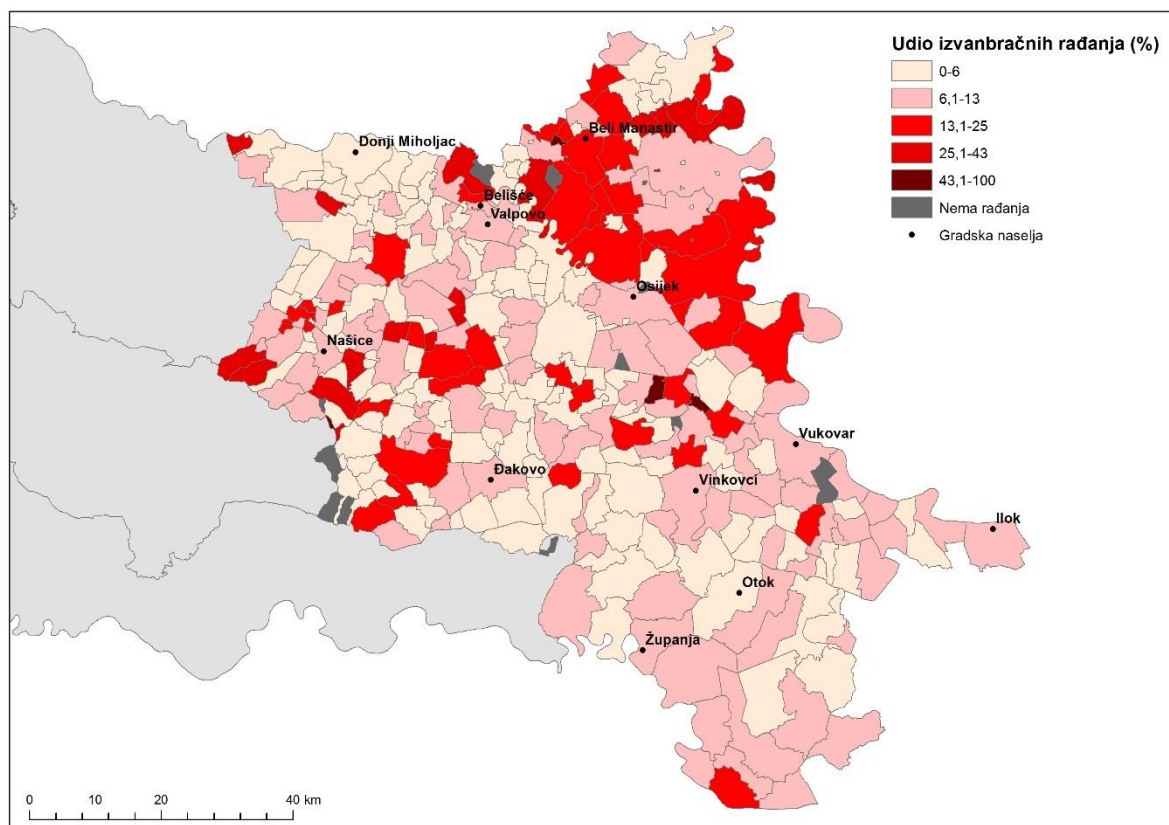
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine

Mađara je najviše u Baranji, posebno u općinama Kneževi Vinogradi (38,66 %), Bilje (29,62 %) te Draž (24,58 %). Osim u Baranji, Mađari su prisutni i u drugim općinama poput Ernestinova (19,28 %) i Tordinaca (18,26 %). Roma najviše ima u općini Darda (9,41 %), a prisutni su u velikom udjelu i u pojedinim naseljima unutar općina/upravnih gradova koji u cjelini ne bilježe njihovu prisutnost. Takav primjer imamo u naselju Vukojevci, u sastavu

upravnog grada Našica. Slovaka je najviše u općini Punitovci (36,94 %) nedaleko Đakova. Važno je spomenuti i velik udio Bošnjaka u općini Gunja (29,69 %).

9.4. Prostorne razlike po petogodišnjim razdobljima

Navedeni i analizirani prosjeci za dvadesetogodišnje razdoblje pružaju opću sliku učestalosti pojave rađanja izvan braka na području dvije promatrane županije. Detaljnija slika ove pojave, ali i njene prostorne i vremenske dinamike vidljiva je kod analize stopa rađanja izvan braka po petogodišnjim razdobljima na razini naselja. Analizom stopa u petogodišnjem razdoblju od 1995. do 1999. godine uočavaju se odstupanja od prosjeka, osobito na područjima razmjerno viših stopa rađanja izvan braka (sl. 14).

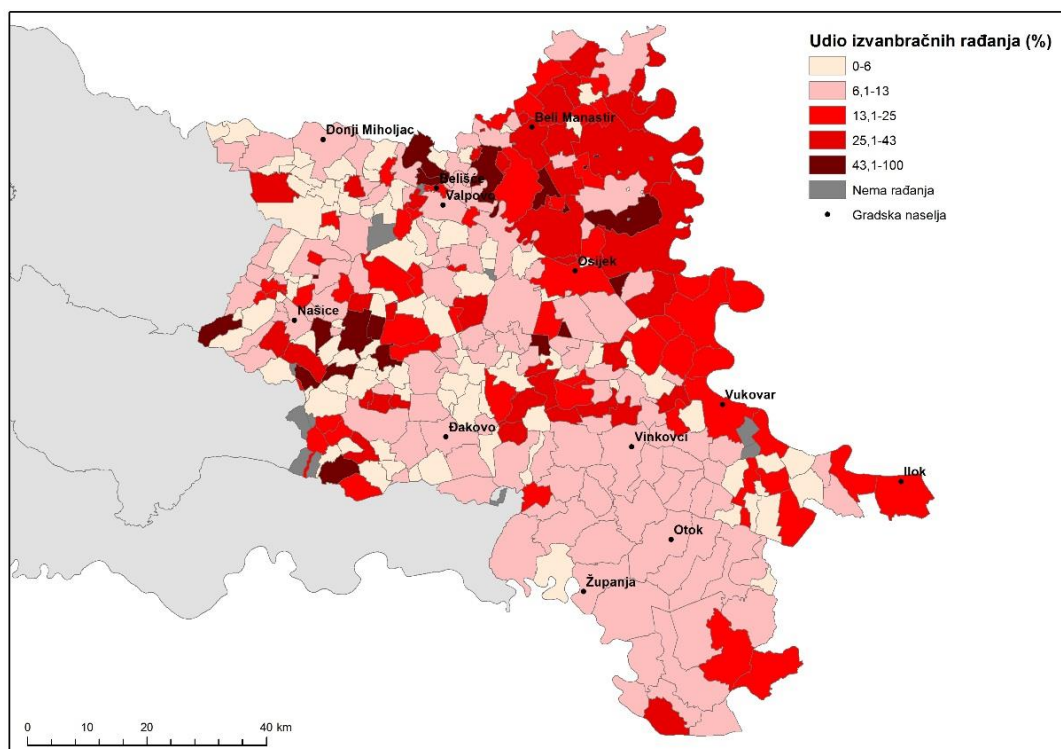

Sl. 14. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 1999. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Na prvi se pogled može uočiti smanjen intenzitet boje na području Baranje te na prostoru istočno od Vukovara što upućuje na razmjerno niže stope i manju učestalost rađanja izvan braka u tom razdoblju. Osim toga, primjetan je i manji broj naselja sa stopama iznad 13 %, osobito u homogenijim područjima viših stopa izvanbračnih rađanja. Razlika je posebno vidljiva kod naselja baranjskih općina kao npr. Kneževih Vinograda gdje u ovom razdoblju bilježe 12,5 % rađanja izvan braka, a u većem dijelu promatranog razdoblja ona su na razini iznad 20 %. Zamjetan je i veći broj naselja u kojima uopće nije zabilježeno živorođeno dijete u pet promatranih godina. Vidljiva je njihova uvjetna koncentracija u zapadnom dijelu Đakovštine (Ratkov Dol, Borojevci), sjeverozapadno od Vukovara i na prostoru između Valpova i Belišća s jedne te Belog Manastira s druge strane (Sudaraž, Novi Bolman, Divoš, Mitrovac...). Kod prostornih kompleksa nižih stopa izvanbračnih rađanja razlike nisu toliko izražene i uočljive, a i dalje se jasno opaža njihov prostorni obuhvat.

U razdoblju od 2000. do 2004. godine dolazi do općeg trenda rasta rađanja izvan braka na gotovo čitavom području (sl. 15). Na području Baranje dolazi do približavanja prosječnim vrijednostima u usporedbi s prethodnim razdobljem. Zanimljivo je, da u ovih pet godina i neka naselja općine Draž pokazuju nešto više stope rađanja izvan brak što u dvadesetogodišnjem prosjeku nije bio slučaj. Prvi put od početka promatranog razdoblja, pojavljuju se i naselja s više od 25,1 % rođenih izvan braka. Ona su koncentrirana u Baranji, ali i na širem našičkom području te u nekoliko naselja zapadne Đakovštine i Valpovštine (sl. 15).

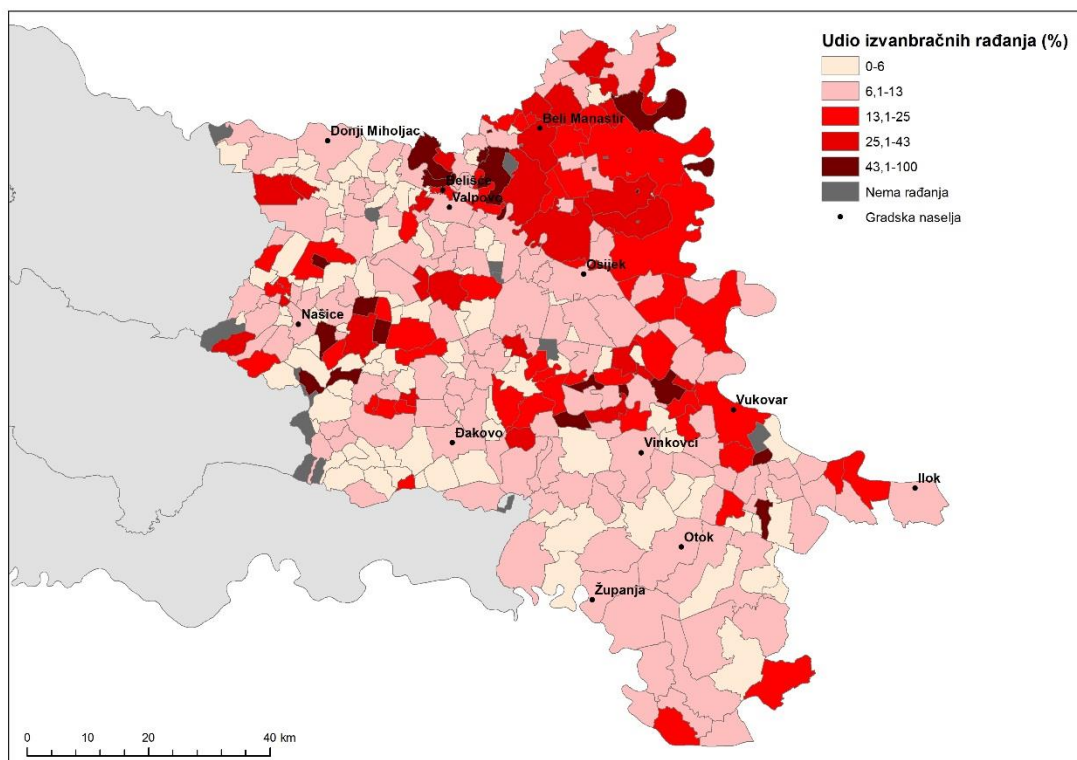

Sl. 15. Stope rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2000. do 2004. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Primjetna su i učestalija rađanja izvan braka u gotovo svim naseljima uz hrvatsko-srbijansku granicu na Dunavu što u prethodnom razdoblju, ali i u dvadesetogodišnjem prosjeku nije bio slučaj. Povećao se broj naselja s relativno višim stopama i na prostoru istočno od Vukovara te na prostoru između Belišća i Valpova s jedne te Našica s druge strane. Ono što je također primjetno jesu i nešto više stope na područjima koje smo označili kao prostor kontinuirano niskih stopa. Tako su naselja unutar donjomiholjačkog, đakovačkog, županjskog i otočkog kompleksa u većoj pa i dominantnoj mjeri zabilježila stope između 6,1 % i 13 %. Za usporedbu, u prethodnom razdoblju, ali i na razini dvadesetogodišnjeg prosjeka u tom je području dominantniji broj naselja sa stopama ispod 6,1 %.

U razdoblju od 2005. do 2010. godine promjene se nastavljaju u smjeru rasta stopa izvanbračnih rađanja na područjima koja su označena kao prostori viših stopa fertiliteta, osobito u odnosu na prosjek dvije promatrane županije. Tako se u ovom petogodišnjem razdoblju pojavljuju i naselja sa stopama višim od 43,1 %. Takva se naselja javljaju u Baranji, na širem našičkom području i u prostorom kompleksu istočno od Vukovara, a sjeverno od Vinkovaca (sl. 16).

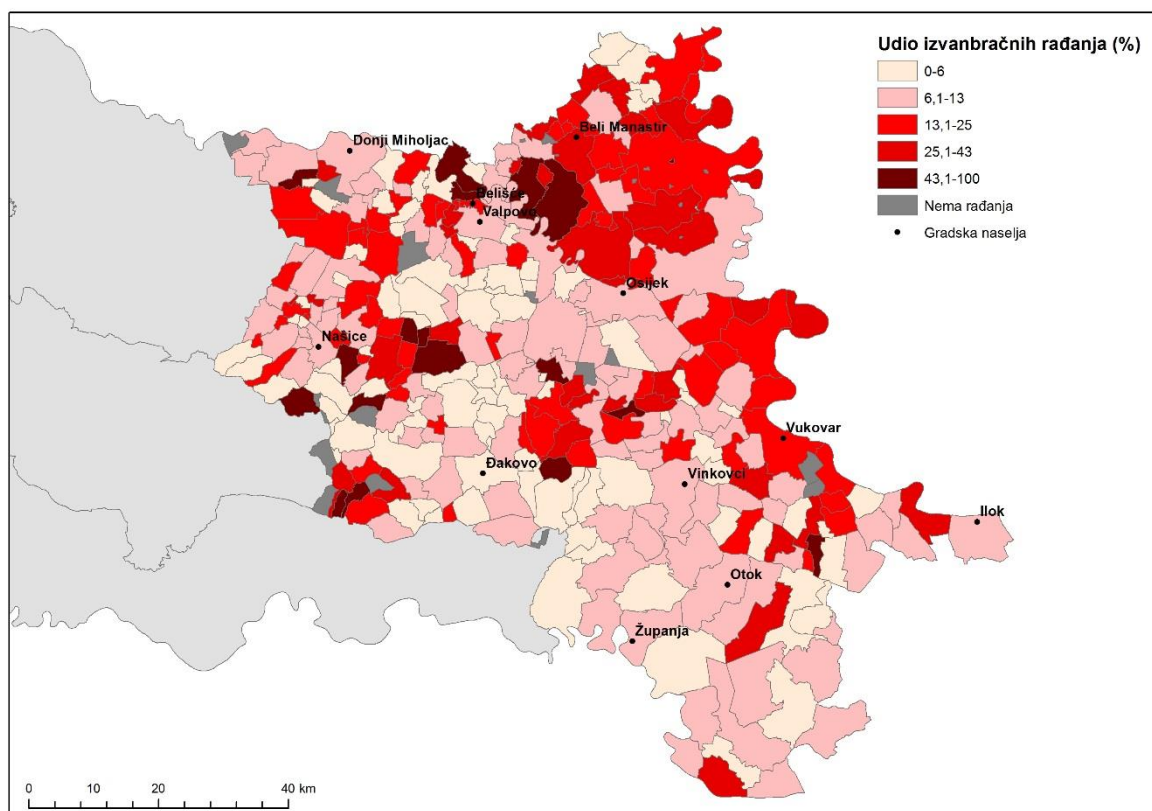

Sl. 16. Stope rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2005. do 2009. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U donjomiholjačkom, đakovačkom, županjskom i otočkom kompleksu ponovno se pojavljuje veći broj naselja iz najnižeg razreda, onog sa stopama izvanbračnih rađanja na razini između 0 % i 6 %. Time se ovaj prostor približava prosječnim vrijednostima za dvadesetogodišnje razdoblje.

U razdoblju između 2010. i 2015. godine zabilježeni su prosjeci vrlo slični onima u prethodnom razdoblju. Zanimljivo je da se naselja sa stopama iznad 13,1% pa i ona s više od 25,1% rođenih izvan braka počinju pojavljivati i unutar definirana četiri prostorna kompleksa razmjerno niskih stopa rađanja izvan braka (sl. 17). To je osobito očito na prostoru između Donjeg Miholjca i Našica iako je nekoliko takvih naselja zabilježeno i u okolici Đakova te Otoka. Isto tako, primjetna je manja homogenost prostora istočno od Vukovara. U tom je području zanimljiva i jača koncentracija viših stopa u zapadnijem dijelu područja, prema Đakovu. Vidljivo je i svojevrsno širenje trenda viših stopa rađanja izvan braka iz šireg vukovarskog područja na jug, prema Otoku.

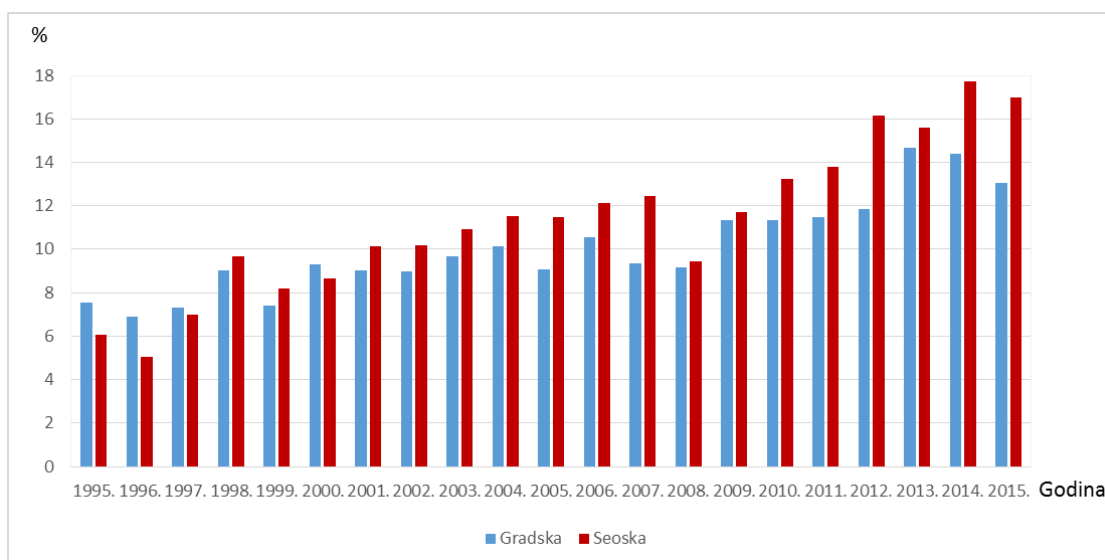

Sl. 17. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2010. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

9.5. Razlike stopa rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima

Analizirajući stope rađanja izvan braka, odvojeno u gradskim i seoskim naseljima, uočavaju se prostorno-vremenske razlike. U promatranom razdoblju od 1995. do 2015. godine u gradskim naseljima na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije stopa rađanja izvan braka iznosila je 8,41 %. U isto vrijeme, unutar seoskih naselja, ta je stopa iznosila 9,54 %. Može se, dakle, načelno reći da su rađanja izvan braka u ove dvije županije učestalija u seoskim naseljima. Primjetna je razlika od 1,13 postotnih poena. Zanimljivo je i da je stopa u gradskim naseljima niža, a ona u seoskim viša od ukupne stope na cijelom području koja iznosi 9,19 %. Ove činjenice, naravno, ne vrijede za čitavo razdoblje. Na početku promatranog razdoblja od 1995. do 2002. godine rađanja izvan braka bila su učestalija u gradskoj populaciji (sl. 18). Osim u tom kontinuiranom razdoblju, stope za gradska naselja bile su više i 2006., 2008., 2009. i 2013. godine.

Sl. 18. Stope rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

U zasebno promatranoj Osječko-baranjskoj županiji stopa rađanja izvan braka u gradskim naseljima u razdoblju 1995. – 2015. godine iznosi 9,91 %, a u seoskim naseljima 11,26 %. S druge strane, u Vukovarsko-srijemskoj županiji stopa za gradska naselja iznosi 5,95 %, a za seoska 6,99 %. Unatoč vrlo sličnim rezultatima (razlika oko 1 postotni poen), treba napomenuti da je u prvih pet godina ovoga desetljeća razlika grad – selo puno veća u Osječko-baranjskoj u usporedbi s Vukovarsko-srijemskom županijom (tab. 5).

Tab. 5. Stope rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine

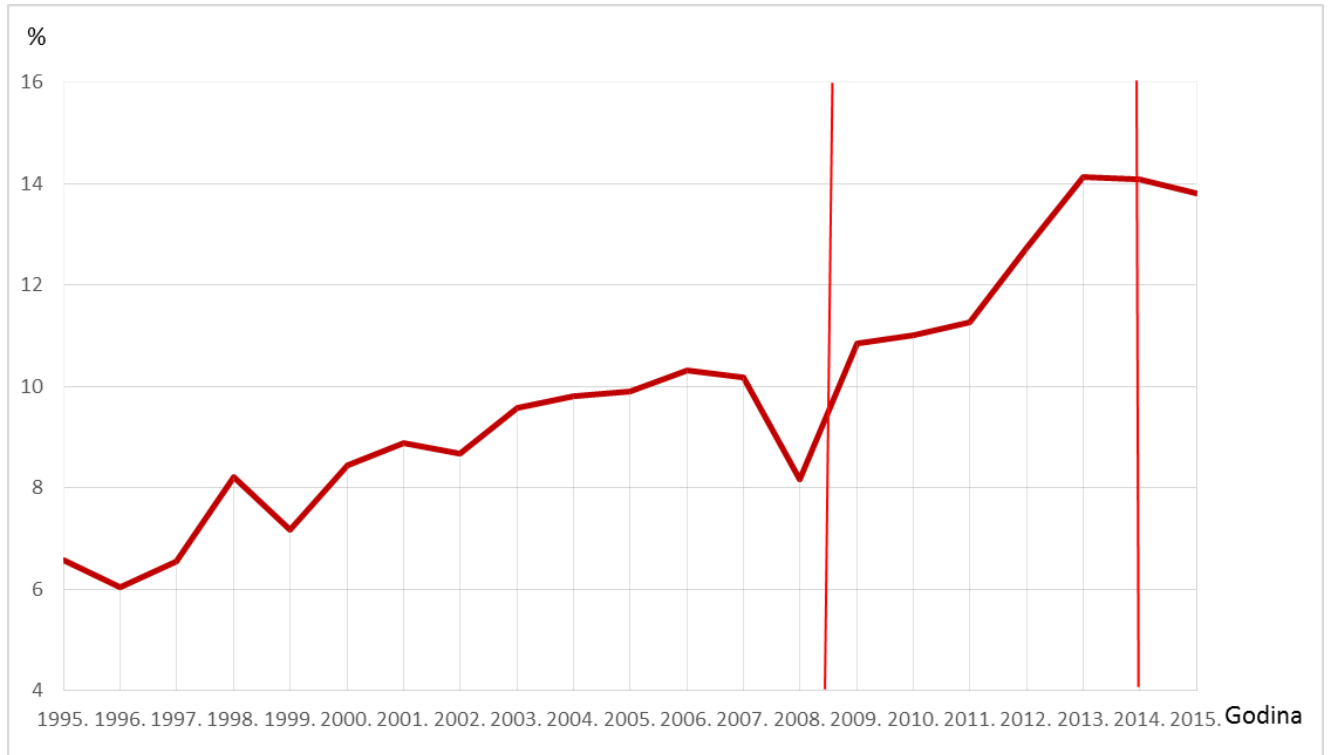
Godina	Osječko-baranjska		Vukovarsko-srijemska	
	Gradska	Seoska	Gradska	Seoska
1995.	7,54	6,06	7,97	5,04
1996.	6,91	5,06	8,21	4,86
1997.	7,31	7,00	7,17	6,02
1998.	9,01	9,65	8,61	7,85
1999.	7,4	8,2	7,47	6,94
2000.	9,32	8,65	9,7	7,44
2001.	9,02	10,15	8,99	8,75
2002.	9	10,19	8,71	8,66
2003.	9,66	10,94	9,49	9,64
2004.	10,14	11,53	9,49	10,03
2005.	9,05	11,49	9,88	9,9
2006.	10,54	12,13	10,42	10,19
2007.	9,34	12,45	9,84	10,41
2008.	9,15	9,46	8,69	7,71
2009.	11,32	11,72	11,1	10,63
2010.	11,34	13,24	10,76	11,17
2011.	11,48	13,79	10,4	11,95
2012.	11,87	16,13	12,36	12,84
2013.	14,65	15,59	14,71	13,55
2014.	14,39	17,73	13,79	14,21
2015.	13,06	16,98	12,55	14,85

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

9.6. Stope rađanja izvan braka u razdoblju gospodarske krize

U razdoblju gospodarske recesije koja traje od početka 2009. godine (Benolić, 2012) pa do posljednjeg kvartala 2014. godine na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije došlo je do rasta stope rađanja izvan braka s 8,17 % 2008. na 14,09 % 2014. (sl. 19). To znači da je prosječno svake godine stopa rasla za 0,99 postotnih poena. Analizirani su podaci za 2009., 2010., 2011., 2012., 2013. i 2014. budući da se gospodarski pad počeo osjećati početkom 2009., a u posljednjem kvartalu 2014. godine došlo je do ponovnog gospodarskog rasta. Za usporedbu, u cijelom razdoblju od 1995. do 2015. godine stopa je godišnje rasla za 0,36 postotnih poena. I u usporedbi s prethodnim petogodišnjim razdobljem, onim od 2002. do 2007. godine, rast je u vrijeme recesije bio veći. U prethodnom razdoblju stopa je godišnje rasla osjetno manje, za 0,3 postotna poena. Ukoliko promotrimo razdoblje recesije ne uzimajući u obzir snažan rast stopa s 2008. na 2009., koje predstavlja značajnu anomaliju, stopa je godišnje

rasla za 0,65 postotnih poena. I tako promatrano, rast je u razdoblju recesije gotovo udvostručen.

Sl. 19. Stope rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine s naznačenim intervalom u kojemu je Republika Hrvatska u gospodarskoj recesiji

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

10. Rasprava

Istraživanje koje je bilo u fokusu ovog rada pokazalo je uočljivu prostornu diferencijaciju fenomena izvanbračnog rađanja na promatranom području. Uočene su regionalne razlike u učestalosti rađanja izvan braka te izdvojeni prostorni kompleksi. S jedne strane to su područja razmjerno visokih stopa rađanja izvan braka: prostor Baranje, prostor istočno od Vukovara, a sjeverno od Vinkovaca te širi prostor oko Našica. S druge strane izdvajaju se donjomiholjački, đakovački, otočki i županjski kompleks kao prostori niskih stopa izvanbračnih rađanja. Područja Osijeka i Vinkovaca su rubna i predstavljaju prijelazno područje iz prostora niskih u prostor visokih stopa rađanja izvan braka. To je djelomično usporedivo s rezultatima Mrđen (1997) kod koje se, po višim stopama, izdvajaju bivše općine Osijek, Vukovar i Beli Manastir. Za razliku od tog istraživanja, pojavljuje se i prostor okolnog našičkog područja kao prostor razmjerno viših stopa.

Osim toga potvrđene su i opće demografske specifičnosti pojedinih povijesnih regija. Tako je, primjerice, Baranja i ovim istraživanjem potvrdila svoju demografsku specifičnost. Naime, ona je najhomogeniji prostor visokih stopa rađanja izvan braka, ako vrijednosti promatramo na razini naselja ili upravnih gradova/općina. To, svakako, možemo pripisati spomenutom specifično složenom povijesno-demografskom razvoju Baranje (Šašlin, 2005). Na drugoj krajnosti, potvrđena je specifičnost Đakovštine (Jukić, 2007) koja se izdvaja gotovo najjasnijom kontinuiranošću razmjerno niskih stopa rađanja izvan braka. To se posebno odnosi i na samo naselje Đakovo. Naime, ono ima najnižu stopu rađanja izvan braka u promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju od svih gradskih naselja ove dvije županije. Dvadesetogodišnja stopa iznosi svega 4,84 %, vrijednost koju je Republika Hrvatska imala još 1975. godine u najnižim fazama kretanja ove vrijednosti. Ako to promotrimo u kontekstu viših razina fertiliteta Đakovštine u odnosu na istočnoslavonski prostor (Jukić, 2007) i uočene povezanosti viših stopa nataliteta s nižim stopama rađanja izvan braka, ovaj fenomen postaje nešto jasniji.

I trend stope rađanja izvan braka potvrđuje već utvrđene činjenice. Kao i u razdoblju do 1996. koje istražuje Mrđen (1997), ali i od 1998. do 2012. koje je istraživao Pavić (2012) stopa rađanja izvan braka i na ovom području raste. Trend je gotovo identičan, s tim da su tijekom cijelog razdoblja stope u ove dvije županije ispod nacionalnog prosjeka. To je u skladu s dosadašnjim istraživanjima koji pokazuju da je istočni dio Republike Hrvatske ispod nacionalnog prosjeka, osobito onaj nacionalno homogeniji dio (jug/jugozapad/sjeverozapad). Uzroke ubrzanog rasta stopa rađanja izvan braka na promatranom području od 1995. do 2015.,

kao i rast stopa na cijelom području Hrvatske i Europe, teško je jednoznačno odrediti i detektirati uzroke. Kako dosadašnja istraživanja navode, vjerojatno je riječ o rezultatu čitavog niza društvenih, ekonomskih, geografskih i kulturoloških čimbenika koji modificiraju ovu pojavu, a koji su objašnjeni u okviru teorije druge demografske tranzicije, ali i u njenoj kritici.

Kritika druge demografske tranzicije vjerojatno je objašnjenje činjenice da su stope rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji više u seoskim, a ne u gradskim sredinama. Ako pretpostavimo da su seoske sredine ekonomski manje vitalne te da se stanovništvo s višim prihodima i većim razinama obrazovanja većinom koncentrira u gradskim sredinama, koje pružaju i veći obujam poslova za navedene, tada se ovaj rezultat jasno uklapa u kritiku druge demografske tranzicije. Naime, druga demografska tranzicija pretpostavlja da se obrasci rađanja s velikim udjelima rođenih izvan braka šire iz obrazovnijih i uvjetno rečeno viših društvenih skupina koje su donositelji promjena na osobnoj razini. Uz gore navedene pretpostavke o koncentraciji obrazovanih u gradu, veći udio rađanja izvan braka, po toj teoriji, trebao bi biti u gradskim naseljima. Dakle, i ovo istraživanje se uklapa u teoriju da se strukture rođenih izvan braka u bivšim socijalističkim društvima ne uklapaju u teoriju druge demografske tranzicije (Pavić, 2012). Tomu u prilog govore i druga istraživanja koja govore o primjerice teoriji racionalnog izbora kod odluke o ulasku u brak među siromašnijim stanovništvom (Upchurch, Lillard i Panis, 2002).

Povezanost nacionalne strukture i stopa rađanja izvan braka koja je osobito apostrofirana kod Mrđen (1997) i Pavić (2012), jasno se uočava i u ovom istraživanju. To odgovara i široj slici koja govori da su razine stopa rađanja izvan braka dominantno kulturološki uvjetovane (Klüsener, Perelli-Harris i Sanchez-Gasen, 2012). Naime, na promatranom području, gotovo se podudaraju područja niže razine nacionalne homogenosti s područjima viših razina izvanbračnih rađanja. Zakonitost vrijedi i u suprotnom smjeru. Udio Hrvata u etničkoj strukturi naselja i općina vrlo je indikativan u kontekstu rađanja izvan braka. Iako istraživanje nije bitnije ulazilo u strukturu nacionalno nehomogenih naselja i općina, opaža se jasna povezanost visokih udjela srpskog stanovništva i visokih stopa izvanbračnog rađanja. To ide u prilog i dosadašnjim istraživanjima koja su navodila da je srpsko stanovništvo dominantna odrednica izvanbračnih rađanja i u ukupnoj populaciji Republike Hrvatske (Mrđen, 1997). Iako Mrđen (1997) ne spominje Istočnu Slavoniju, Baranju i Srijem kao najbolje primjere utjecaja srpskog stanovništva na visoke stope izvanbračnih rađanja, ono se svakako može primijeniti i na ovaj prostor. Tomu u prilog govori i činjenica da su općine s visokim stopama u pravilu one s visokim udjelima Srba. Primjerice, od deset općina s najvišim stopama u pet njih je udio Srba

iznad 15 %. Uzrok ovakve korelacije udjela nacionalnih manjina i rađanja izvan braka objašnjava Pavić (2012). Navodi da je korelacija jasna, ali da njezini uzroci nisu posve jasni i dokazani. Pretpostavke idu u smjeru činjenice da pripadnici nacionalnih manjina žive u ekonomski slabijim uvjetima koji generiraju više stope promatranog fenomena. Međutim, Pavić (2012) navodi da i u situaciji da se ekonomski čimbenik izolira, nacionalne manjine i dalje imaju više stope izvanbračnog rađanja od nacionalne većine. Naravno, i kod ovog pravila postoje iznimke poput općine Punitovci nedaleko Đakova. Ta općina s gotovo 40 % Slovaka ima stopu rađanja izvan braka u promatranom razdoblju od svega 3,31 %. To je u suprotnosti s rezultatima koje donosi Pavić (2012), a u kojima kaže da veće stope u odnosu na Hrvate nisu opažene samo kod Čeha i Albanaca.

U razdoblju trajanja velike ekonomske krize koja je svijet pogodila u prvom desetljeću 21. stoljeća, stope rađanja izvan braka na promatranom su području rasle po višim stopama nego u ranijim razdobljima. Iako o uzrocima viših stopa rasta treba govoriti s oprezom, izgledno je da je ekonomska nestabilnost koja je pogodila ovo područje imala utjecaja i na ovaj demografski aspekt. To se uklapa i u spoznaje Seltzer (2000) koja govori o tome kako ekonomska nesigurnost, nestabilnost i strah od ekonomskog pada povećavaju udio kohabitacija i izvanbračnih rađanja u društvu. Uzmemo li u obzir ozbiljne posljedice koje je ekonomska kriza ostavila na hrvatsko društvo u cjelini i društveno-ekonomsko-demografsku situaciju prostora Istočne Slavonije, Baranje i Srijema, ovi se zaključci svakako moraju uzeti u obzir. Tim više što se ovaj prostor borio s velikim ekonomskim i društvenim problemima i u desetljećima prije krize, a iz prosperitetne se regije pretvorio u ozbiljno problemsko područje. Uzevši sve navedeno u obzir, moguće je i da je utjecaj ekonomske krize na ovu demografsku pojavu i nešto naglašeniji u usporedbi s nekim drugim regijama Republike Hrvatske.

11. Zaključak

Rađanje izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji postaje sve učestalije, na što upućuje rast stope izvanbračnih rađanja u promatranom razdoblju od 1995. do 2015. godine. Trend rađanja izvan braka vrlo je sličan trendu na razini cijele Republike Hrvatske, ali su njegove vrijednosti u prosjeku niže. Stopa rađanja izvan braka u dvadesetogodišnjem razdoblju od 9,19 % ukazuje da su rađanja izvan braka na ovom području niža od nacionalnog prosjeka. Štoviše, stope su usporedive sa stopama u Grčkoj, državi s najnižim stopama rađanja izvan braka u Europi. I u unutrašnjoj se strukturi promatranog prostora uočavaju razlike. Tako primjerice Osječko-baranjska županija kroz gotovo čitavo promatrano razdoblje ima više stope od Vukovarsko-srijemske županije.

Prostorne razlike ove pojave vrlo su naglašene. Tako, primjerice, dijelovi ovih županija imaju vrijednost stopa koje su među višima u Europi, a poneka naselja i upravni gradovi/općine bilježe stope niže od najnižih europskih nacionalnih stopa. Uočena je koncentracija visokih stopa rađanja izvan braka na prostoru povijesne regije Baranje, na prostoru naselja i upravnih gradova/općina između četiri velika gradska naselja – Vukovara na istoku, Vinkovaca na jugu, Đakova na zapadu te Osijeka na sjeveru. Osim u ta dva prostorna kompleksa, više su stope zabilježene i na našičkom području. Najveća područja razmjerno niskih stopa izvanbračnih rađanja nalaze se oko grada Đakova, Otoka i Županje, uz glavnu prometnicu na relaciji Đakovo – Osijek te na manjem području oko grada Donjeg Miholjca. Takav prostorni raspored može se povezati i s etničkom strukturom na promatranom području. Naime, prostori manje etničke homogenosti u većini su slučajeva i prostori viših stopa rađanja izvan braka. Tomu u prilog ide i spoznaja da su rađanja izvan braka učestalija među populacijom nacionalnih manjina.

Seoska naselja Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije pokazuju više stope izvanbračnih rađanja od gradskih naselja, posebno na području Osječko-baranjske županije. Navedeno ide u prilog teorijama koje pojavu izvanbračnog rađanja vezuju za manje obrazovano stanovništvo nižih prihoda. U vremenu ekonomske krize koja je pogodila svijet, a u Hrvatskoj traje od početka 2009. pa do posljednjeg kvartala 2014. godine stope rađanja izvan braka rastle su snažnije nego u prethodnim razdobljima. Iako se ne može tvrditi da je to posljedica ekonomske nestabilnosti, ovaj podatak može biti indikativan.

Velike prostorne razlike učestalosti rađanja izvan braka na prostoru krajnjeg istoka Republike Hrvatske zrcale složenu demografsku, etničku i kulturološku strukturu, a trend ove pojave i negativne društveno-ekonomske okolnosti koje definiraju ovaj prostor posljednjih nekoliko desetljeća.

Literatura i izvori

Literatura

Akerlof, G. A., Yellen, J. L., Katz, M. L., 1996: An Analysis of Out-of-Wedlock Childbearing in the United States, *The Quarterly Economics Journal* 111 (2), 277-317, https://www.jstor.org/stable/2946680?seq=1#page_scan_tab_contents, 15. 7. 2017.

Anderson, U. M., Jentsch, R., Mosher, W. E., Richter, V., 1966: The Medical, Social and Educational Implications of the Increase in Out-of-wedlock Births, rad predstavljen na Joint Session of the American School Health Association, Chicago

Benolić, M., 2012: Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata; *Pravnik* 46 (1), 119-137

Breznik, D., 1988: *Demografija: analiza, metodi i modeli*, Naučna knjiga, Beograd

Festy, P., 1980: On the New Context of Marriage in Western Europe, *Population and Development Review* 6 (2), 311 – 315, <https://www.popline.org/node/447238>, 17. 7. 2017.

Goldstein, S., 1967: Premarital pregnancies and out-of-wedlock births in denmark, 1950–65, *Demography* 4 (2), 925-936, <https://link.springer.com/article/10.2307/2060329>, 20. 7. 2017.

Guerrero, T. J., Naldini, M., 2009: Is the South so Different? Italian and Spanish Families in Comparative Perspective, *South European Society and Politics* 1 (3), 42-66, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13608749608539482>, 3. 8. 2017.

Jukić, M., 2007: Utjecaj demogeografskih procesa na transformaciju đakovačkog kraja, *Hrvatski geografski glasnik* 69 (2), 79-98

Kaestner, R., 1998: Drug Use, Culture, and Welfare Incentives: Correlates of Family Structure and Out-of-Wedlock Birth, *Eastern Economic Journal* 24 (4), 395-416, https://www.jstor.org/stable/40325888?seq=1#page_scan_tab_contents, 17. 7. 2017.

Kiernan, K., 2001: The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe, *International Journal of Law, Policy and the Family* 15, 1-21,

<https://academic.oup.com/lawfam/article-abstract/15/1/1/919675/The-rise-of-cohabitation-and-childbearing-outside>, 10. 7. 2017.

Kiernan, K., 2004: Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe, *Law and Policy* 26 (1), 33-55, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0265-8240.2004.00162.x/abstract>, 10. 7. 2017.

Klüsener, S., Perelli-Harris, B., Sánchez Gassen, N., 2012: Spatial Aspects of the Rise of Nonmarital Fertility Across Europe Since 1960: The Role of States and Regions in Shaping Patterns of Change, *Population* 29, 137-165

Le Bourdais, C., Lapierre-Adamcyk, É., 2004: Changes in Conjugal Life in Canada: Is Cohabitation Progressively Replacing Marriage?, *Journal of Marriage and Family* 66 (4), 929-942, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0022-2445.2004.00063.x/abstract>, 21. 7. 2017.

Lesthaege, R., 2010: The Unfolding Story of the Second Demographic Transition, *Population and Development Review* 36 (2), 211-251, <https://www.psc.isr.umich.edu/pubs/abs/6089>, 17. 8. 2017.

Levin, I., 2004: Living Apart Together: A New Family Form, *Current Sociology* 52 (2), 223-240, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011392104041809>, 21. 7. 2017.

Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Zadar i Meridijani, Samobor

Meekers, D., 1994: Sexual Initiation and Premartial Childbearing in Sub-Saharan Africa, *Population Studies: A Journal of Demography* 48 (1), 47-64, <https://www.jstor.org/stable/2174958>, 20. 8. 2017.

Mitrović, A., 1985: Brak i porodični odnosi Roma kao činilac njihova društvenog položaja, *Sociologija sela* 23, 81-97

Mrđen, S., 1997: Rađanja izvan braka u Hrvatskoj, *Geoadria* 2, 63-76

Nejašmić, I., 2005(: *Demogeografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb

Pavić, D., 2014: Trend i čimbenici izvanbračnih rođenja u Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine, *Revija za sociologiju* 44 (2), 139-162

Plotnick, R. D., 1990: Welfare and Out-of-wedlock Childbearing: Evidence from the 1980s, *Journal of Marriage and Family* 53 (3), 735-746

Seltzer, J., 2000: Families Formed Outside of Marriage, *Journal of Marriage and the Family* 62, 1247-1268, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-3737.2000.01247.x/abstract>, 1. 7. 2017.

Smock, P. J., Manning W. D., 2004: Living Together Unmarried in the United States: Demographic Perspectives and Implications for Family Policy, *Law and Policy* 26 (1), 87-117

Stanković, B., Penev, G., 2010: Trendovi vanbračnih rađanja u Srbiji u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka u širem evropskom kontekstu, *Stanovništvo* 1, 1-24

Šašlin, P., 2005: *Stanovništvo Baranje – obilježja i procesi*, Meridijani, Samobor

Šonje J., 2000: *Rječnik hrvatskog jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb

Thornton, A., 1989: Changing Attitudes Toward Family Issues, *Journal of Marriage and the Family* 51, 873-893

Thornton, A., 1995: Attitudes, Values and Norms Related to Nonmarital Fertility, Report to Congress on Out-of-Wedlock Childbearing, 201-215

Trost, J., 1978: A Renewed Social Institution: Non-Martial Cohabitation, *Acta Sociologica* 21 (4), 303-315, http://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:00000000-5971-7075-0000-00004ffd116c/Trost_NEL.pdf, 4. 8. 2017.

Upchurch, D.M, Lillard, L. A., Panis, W. A., 2002: Nonmarital Childbearing: Influences on Education, Marriage, and Fertility, *Demography* 39 (2), 311-329, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12048954>, 25. 7. 2017.

Van de Kaa, D. J., 2002: The Idea of Second Demographic Transition in Industrialized Countries, Sixth Welfare Policy Seminar, Tokyo

Wehmeier, S., 2007: *Advanced Learners Dictionary*, Oxford, London

Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb

Živić, D., 2003: *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*, Poglavlje IV: Činitelji fertiliteta u istočnim hrvatskim županijama, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb

Izvori

Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju od 1964. do 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, DZS RH, Zagreb

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, DZS RH, Zagreb

Internetski izvori

URL 1: <http://www.propisi.hr/print.php?id=5006>, 4. 7. 2017.

URL 2: <https://www.hrleksikon.info/definicija/kohabitacija.html>, 5. 7. 2017.

URL 3: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>, 14. 7. 2017.

URL 4: <http://sustaindemographicdividend.org/articles/international-family-indicators/global-childrens-trends>, 17. 7. 2017.

URL 5:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00018&plugin=1>, 30. 7. 2017.

Popis slika

Sl. 1. Brak i kohabitacija u odabranim državama Europske Unije 1995. godine	22
Sl. 2. Stopa rađanja izvan braka u Europskoj Uniji (28) od 2005. do 2014. godine.....	23
Sl. 3. Stopa rađanja izvan braka u europskim državama (+ Armenija, Azerbajdžan, Gruzija i Turska) 2015. godine	24
Sl. 4. Rađanja izvan braka u Hrvatskoj od 1950. do 2015. godine	27
Sl. 5. Stopa rađanja u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine	34
Sl. 6. Ukupan broj živorođenih i stopa rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko- srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine	35
Sl. 7. Stopa rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji te na cijelom području od 1995. do 2015. godine	36
Sl. 8. Stopa rađanja izvan braka na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije te na području Republike Hrvatske od 1995. do 2015. godine	37
Sl. 9. Stope rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji te Europskoj Uniji 28 članica od 1995. do 2015. godine	38
Sl. 10. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine.....	39
Sl. 11. Rađanja izvan braka u općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine.....	42
Sl. 12. Udio Hrvata u općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije 2011. godine	43
Sl. 13. Udio Srba u općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije 2011. godine	44
Sl. 14. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 1999. godine.....	45
Sl. 15. Stope rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2000. do 2004. godine.....	47
Sl. 16. Stope rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2005. do 2009. godine.....	48
Sl. 17. Stopa rađanja izvan braka u naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 2010. do 2015. godine.....	49

Sl. 18. Stope rađanja ivan braka u gradskim i seoskim naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine.....	50
Sl. 19. Stope rađanja izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine s naznačenim intervalom u kojemu je Republika Hrvatska u gospodarskoj recesiji	52

Popis tablica

Tab. 1. Partnerski kontekst majke u trenutku rađanja u Ujedinjenom Kraljevstvu 2000.-2002. godine (u %).	15
Tab. 2. Obilježja braka i fertiliteta tijekom I. i II. demografske tranzicije.....	17
Tab. 3. Broj rođenih izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1995. do 2015. godine.....	31
Tab. 4. Rođeni izvan braka u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji u ukupnom broju živorođenih u Republici Hrvatskoj od 1995. do 2015. godine.....	32
Tab. 5. Stope rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije od 1995. do 2015. godine.....	49

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE		
Naziv i sjedište škole	Gimnazija „A. G. Matoš“, Đakovo	
Obrazovni program (zanimanje)	Opća gimnazija	
Ime i prezime nastavnika	Ivan Ivić	
Datum izvođenja nastavnog sata	29. studenog 2017.	
Naziv nastavne jedinice	Rađanja izvan braka	
Razred	2. b	
Tip sata	Obrada	
Kompetencije	Ishodi učenja	Zadatci kojima ću provjeriti ishode
1. Geografska znanja i vještine	<ul style="list-style-type: none"> - uočiti promjene obiteljskih struktura u suvremenom svijetu - objasniti pojam rađanja izvan braka - navesti i objasniti osnovne demografske pokazatelje rađanja izvan braka - izračunati stopu rađanja izvan braka -na geografskoj karti zavičaja pokazati područja učestalijih izvanbračnih rađanja te područja manje učestalih izvanbračnih rađanja - analizirati trend stope rađanja izvan braka u zavičaju i Republici Hrvatskoj - na temelju usporedbe dijagrama i tablica stope rađanja izvan braka i kretanja gospodarskih pokazatelja zaključiti postoji li poveznica između stupnja gospodarske razvijenosti i pojave izvanbračnih rađanja u upravnim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije - usporedno analizirati tematske karte etničke strukture i stopa rađanja izvan braka u Upravnim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije - na temelju usporedbe tematskih karata stopa rađanja izvan braka te etničke strukture upravnih gradova i općina Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije objasniti njihovu povezanost - analizom statističkih podataka zaključiti postoje li razlike u učestalosti rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima 	<p>Zadatci usmenog ili pisanog tipa: Kakve razlike uočavaš na fotografijama? Koji su, po tvom mišljenju, glavni razlozi sve većeg broja alternativnih oblika obitelji? Jesu li takve obitelji manje vrijedne? Zašto? Objasni pojam djeteta rođenog izvan braka. Koji je glavni pokazatelj učestalosti rađanja djece izvan braka? Objasni vrijednost stope rađanja izvan braka od 13 %. Izračunaj stopu rađanja izvan braka. Na geografskoj karti zavičaja i države pokaži područja razmjerno visokih i razmjerno niskih stopa ove pojave. Kakav je trend stopa rađanja izvan braka u zavičaju. Usporedno analiziraj i objasni trendove ekonomskog razvoja i stopa rađanja izvan braka. Postoje li sličnosti? Navedi ih. Usporedno analiziraj tematske karte etničke strukture i stopa rađanja izvan braka. Postoje li sličnosti? Navedi ih. Izračunaj stope rađanja izvan braka u gradskim i seoskim naseljima. Analiziraj rezultate. Što uočavaš?</p>

		Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.	
2. Metodička kompetencija		<ul style="list-style-type: none"> - Primijeniti strategiju usporedne analize geografskih kartografskih izvora - Primijeniti strategiju samostalne interpretacije sadržaja s geografskih karata - Primijeniti strategiju analize statističkih pokazatelja i grafičkih priloga - Primijeniti strategiju interpretacije podataka iz tablice 	
3. Komunikacijska kompetencija		<ul style="list-style-type: none"> - Razvijati vještinu kritičkog razmišljanja - Razvijati vještinu argumentacije stavova - Razvijati vještinu prezentacije vlastitih razmišljanja - Razvijati vještinu aktivnog slušanja 	
4. Socijalna kompetencija		<ul style="list-style-type: none"> - Iznositi vlastita mišljenja i stavove - Poštovati i uvažavati tuđe i drugačije mišljenje - Poštovati i uvažavati različite oblike obiteljskih i partnerskih odnosa 	
TIJEK NASTAVNOG SATA			
Etape sata	Cilj etape	Opis aktivnosti učitelja	Opis aktivnosti učenika
Uvod	Poticanje znatiželje i najava cilja.	Nastavnik pomoću računala i projektoru pokazuje fotografije različitih obitelji, uključujući i suvremene oblike (Samohrane obitelji, kohabitacijske obitelji...) Učenike potiče na komentiranje fotografija i promišljanje te argumentiranu raspravu o uzrocima sve većeg broja tzv. alternativnih oblika obitelji te djece koja se rađaju izvan tradicionalnih bračnih obiteljskih odnosa.	Učenici promatraju fotografije. Učenici promišljaju o viđenom i komentiraju ono što fotografije prikazuju. Na poticaj nastavnika navode i argumentiraju svoje stavove o viđenom te navode moguće razloge sve većeg broja tzv. alternativnih obitelji i djece koja se rađaju izvan tradicionalnih bračnih obiteljskih odnosa.

<p style="text-align: center;">Glavni dio sata</p>	<p>Naučiti temeljne pojmove, pojave i procese: rađanje izvan braka, stopa rađanja izvan braka.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Razvijati sposobnost interpretacije podataka iz tablice. ○ Razvijati sposobnost usporedne analize statističkih pokazatelja i grafičkih priloga. ○ Razvijati kartografsku pismenost. ○ Razvijati kritičko mišljenje i argumentiranje. 	<p>Nastavnik učenike upoznaje sa značenjem pojma rađanja izvan braka te najvažnijih termina koji su usko vezani uz temu. Nastavnik definiciju zapisuje na ploču.</p> <p>Nastavnik učenicima pojašnjava značenje osnovnog pokazatelja – stope rađanja izvan braka. Nastavnik formulu za izračunavanje stope zapisuje na ploču.</p> <p>Nastavnik učenicima dijeli prilog s djelomično ispunjenom tablicom. U tablici je navedeno: ukupan broj živorođenih u jednoj od općina od 2013. do 2015. te broj živorođenih izvan braka u jednoj od općina od 1995. do 2015. godine</p> <p>Nastavnik daje naputak učenicima da samostalno, pomoću zapisane formule izračunaju stope rađanja izvan braka za navedene tri godine. Za zadatak je predviđeno 5 min.</p> <p>Nakon isteka vremena, nastavnik provjerava dobivene rezultate. Nastavnik proziva nekoliko učenika da objasne dobivene rezultate i pokažu istraživanu općinu na geografskoj karti.</p> <p>Nastavnik dijeli djecu u parove.</p> <p>Parovima u redu s lijeve strane daje dijagrame trenda rađanja izvan braka u zavičaju te dijagrame kretanja ekonomskih pokazatelja u zavičaju. Uz to dobivaju zadatak usporedne analize dijagrama i objašnjavanja njihovih zapažanja u trajanju od 3 minute.</p> <p>Parovima u središnjem redu daje tematske karte stopa rađanja izvan braka te etničke strukture zavičaja. Uz to, dobivaju zadatak usporedne analize kartografskih izvora i iznošenja svojih zapažanja u trajanju od 3 min.</p> <p>Parovima u desnom redu daje tablično prikazane podatke o ukupnom broju živorođenih i živorođenih izvan braka</p>	<p>Učenici aktivno slušaju i uključuju se s eventualnim pitanjima.</p> <p>Učenici zapisuju u svoje bilježnice.</p> <p>Učenici zapisuju formulu u svoje bilježnice.</p> <p>Učenici promatraju i analiziraju dobiveni prilog.</p> <p>Učenici slušaju naputak.</p> <p>Učenici računaju stope rađanja izvan braka.</p> <p>Učenici s nastavnikom i međusobno provjeravaju rezultate.</p> <p>Učenici objašnjavaju rezultate i pokazuju promatranu općinu na geografskoj karti.</p> <p>Učenici slušaju naputke za zadatak.</p> <p>Učenici usporedno analiziraju grafičke priloge.</p> <p>Učenici se pripremaju za izlaganje.</p> <p>Učenici računaju i analiziraju dobivene rezultate.</p> <p>Učenici se pripremaju za izlaganje.</p>
---	--	--	--

		<p>za odabrana gradska i seoska naselja u zavičaju. Uz to, dobivaju zadatak izračunati objedinjenu stopu rađanja izvan braka, posebno za gradska, a posebno za seoska naselja. Zadatak uključuje selekciju podataka te računanje. Zaključke o dobivenim rezultatima izložiti unutar 3 minute.</p> <p>Nakon isteka vremena, nastavnik proziva po jedan par iz svakog reda kako bi iznijeli zaključke svake analize.</p> <p>Za vrijeme izlaganja pojedinih parova, ostalim učenicima se projiciraju materijali koji je prozvani par imao pred sobom i analizirao.</p> <p>Tijekom izlaganja svaki od parova zapisuje dvije natuknice koje predstavljaju naglasak iznesenog, a nastavnik po potrebi korigira sadržaj natuknica.</p> <p>Nastavnik potiče na usporednu raspravu.</p> <p>Za iznošenje rezultata rada predviđen je 10 minuta.</p>	<p>Učenici iznose svoje zaključke.</p> <p>Učenici prate izlaganja.</p> <p>Učenici zapisuju u bilježnice.</p> <p>Učenici sudjeluju u raspravi.</p>
<p>Završni dio sata</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Utvrđivanje stečenih znanja, sposobnosti i vještina. ○ Primjena naučenog. 	<p>Nastavnik proziva jednog od učenika i daje mu zadatak da postavi pitanje za koje on smatra da je najvažnije za zaključak sata i odabire učenika koji će odgovoriti na pitanje.</p> <p>Učenik kojemu je postavljeno pitanje odgovara te smišlja i postavlja svoje pitanje. Također, odabire učenika kojemu će postaviti pitanje.</p> <p>Rad parova te postavljanje i odgovaranje na pitanja formativno će se vrednovati.</p>	<p>Učenici smišljaju pitanja, postavljaju ih međusobno te odgovaraju. Igra se odvija u obliku govornog lanca.</p>

Plan školske ploče

Rađanja izvan braka – primjer zavičaja

Rađanje izvan braka – rađanje od strane majke koja u trenutku rađanja nije u braku s ocem djeteta.

Stopa rađanja izvan braka – udio djece (živo)rođene izvan braka u ukupnom broju živorođenih na određenom području, u određenom vremenu

$$ni = \frac{Ni}{N} * 100,$$

Lijevi red

Srednji red

Desni red

·
·
·

·
·
·

·
·
·

Nastavne metode

Metoda razgovora, metoda demonstracije, izravna i neizravna grafička metoda, metoda usmenog izlaganja

Oblici rada

Frontalni rad, samostalni rad, rad u paru

Nastavna sredstva i pomagala

Računalo s projektorom, PPT prezentacija, fotografije različitih obiteljskih tipova, ploča, kalkulatori, zidna geografska karta Istočne Hrvatske, zidna geografska karta Republike Hrvatske, školski atlasi, djelomično ispunjene statističke tablice s brojem živorođenih i brojem živorođenih izvan braka u odabranoj općini

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

Mrđen, S., 1997: Rađanja izvan braka u Hrvatskoj, Geoadria 2, 63-76

Pavić, D., 2012: Trend i čimbenici izvanbračnih rođenja u Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine, Revija za sociologiju 44 (2), 139-162

Seltzer, J., 2000: Families Formed Outside of Marriage, Journal of Marriage and the Family 62, 1247-1268, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-3737.2000.01247.x/abstract>, 1. 7. 2017.

www.dzs.hr

Popis priloga (koji nisu upisani u nastavna sredstva i pomagala)

Prilog 1: List s dijagramima ekonomskih pokazatelja i kretanja stopa rađanja izvan braka

Prilog 2: List s tematskim kartama stopa rađanja izvan braka i etničke strukture u općinama zavičaja

Prilog 3: Tablice sa statističkim podacima o broju živorođenih i živorođenih izvan braka za nekoliko odabranih naselja